

**URBANISTYKA
I PLANOWANIE
PRZESTRZENNE**

**URBAN DESIGN
AND SPATIAL PLANNING**

ZBIGNIEW K. ZUZIAK

Prof. dr hab. inż. arch.

Rzeszów University of Technology

e-mail: z.zuziak@prz.edu.pl

zkzuziak@gmail.com

WSTĘP DO NOWEJ FILOZOFII URBANISTYKI

AN INTRODUCTION INTO THE NEW PHILOSOPHY OF URBANISM

Autor poświęca ten artykuł pamięci Profesora Wojciecha Kosińskiego — architekta, artysty oraz uczonego — który swoimi interpretacjami obecności piękna w koncepcjach należących do architektury, urbanistyki i architektury krajobrazu, pomagał dostrzec jedną z ważniejszych prawd estetyki. W swoich tekstach Profesor Kosiński przekonywał nas, że w tych dyscyplinach kształtowania przestrzeni ważną cechą jej doświadczania oraz intelektualnego i emocjonalnego dojrzewania idei z nią związanych — a w konsekwencji także mądrego budowania odpowiednich form przestrzennych — jest umiejętność dobrego wyważania proporcji między wartościami środowiska naszego miejskiego życia. W ten sposób Profesor Wojciech Kosiński potwierdzał prawdziwość tych teorii przestrzeni egzystencjalnej, które wyrastają z przekonania, że architektoniczna i urbanistyczna kultura wiąże się nierozdzielnie z filozofią wartości uprawianą w danym kręgu kulturowym. Autor tego tekstu pragnie podkreślić, że właśnie taki styl architektonicznego i urbanistycznego myślenia o mieście i jego kulturalnych wartościach koresponduje z głównymi założeniami artykułu i jego filozoficznym przesłaniem.

STRESZCZENIE

W artykule zarysowano ideę, której rozwinięcie mogłoby — zdaniem autora — posłużyć jako „filozoficzne wzmocnienie” interdyscyplinarnych nurtów współczesnej teorii urbanistyki. Zakładając, że refleksja na temat kulturowych aspektów ładu urbanistycznego — na tle filozofii miejskich wartości — pomoże w konceptualizacji polityk reagujących skuteczniej na dzisiejszy kryzys w środowisku miejskim, autor podejmuje próbę wyartykułowania pytań, które uznaje za ważne w dialogu między urbanistami i filozofami. Uwagę skupia na problematyce filozoficznego podłoża nowej, kulturalnej konstrukcji urbanistycznej miasta pierwszej połowy XXI wieku. Ideę tego kulturowego projektu nazwano *Miastem Wartości 21 (MW-21)*.

Słowa kluczowe: filozofia urbanistyki, kultura przestrzeni urbanistycznej, konstrukcja urbanistyczna, nowa kultura miejska, *Miasto Wartości 21*

ABSTRACT

The article outlines an idea that, according to the author, could serve as a ‘philosophical reinforcement’ of interdisciplinary trends in contemporary urbanistic theory. Assuming that the reflection on the philosophical aspects of the urbanistic order will help in the conceptualization of policies that respond more effectively to today’s crisis in the urban environment, the author attempts to articulate questions that could facilitate a dialogue between urban planners and philosophers. He focuses his attention on the issues of the philosophical basis of the new urban structure of the city in the first half of the 21st century. The idea behind this cultural project was called the *City of Values 21 (CV-21)*.

Key words: philosophy of urbanism, culture of urbanistic space, urbanistic construction, new urban culture, *Value Based City21*

1. ZAŁOŻENIA I PRZESŁANIE: EGZYSTENCJA CZŁOWIEKA ZURBANIZOWANEGO A KULTURA PRZESTRZENI URBANISTYCZNEJ

1.1. Filozofia i urbanistyka: sztuka syntezy i „Wielki Temat”

Zarówno filozofia, jak i urbanistyka dostarczają niemało dowodów, że praktykowanie sztuki syntezy — żmudne składanie obrazu całości z pojedynczych „skrawków” dostarczanych przez dyscypliny, niezbędne by rozwiązać problemy właściwe danemu tematowi głównemu — staje się warunkiem koniecznym, aby rezultaty tych wysiłków były satysfakcjonujące intelektualnie. To metodologiczne założenie dotyczy zwłaszcza sytuacji, kiedy „główni aktorzy” takiego projektu starają się zbudować podstawy interdyscyplinarnej platformy „Wielkiego Tematu”¹. Mowa tu o swoistej platformie projektu, który polega na wyjaśnianiu zjawisk kulturowych i procesów zmian strukturalnych, których naturę cechuje wysoki poziom złożoności i szczególne znaczenie dla naszej cywilizacji. W tym przypadku nazwa ta dotyczy również strategii projektowej — zwłaszcza strategii projektowania urbanistycznego, planowania przestrzennego i planowania strategicznego, które traktują kulturę jako intelektualny szkielet projektu miasta.

Innymi słowy, to filozoficzne i metodologiczne założenie odnosi się w szczególności do projektów, których celem jest **kulturowa synteza urbanistyczna**. Polegałaby ona na scalaniu — na wysokim poziomie abstrakcji — cząstkowych interpretacji zjawisk urbanistycznych oraz podstawowych problemów zawodu urbanisty. Interpretacje te powinny być rezultatem dociekań nad uwarunkowaniami, a także perspektywami zmian, które decydują o kulturze życia miejskiego. Dotyczyłyby jakości jego środowiska oraz urbanistycznych koncepcji, ocenianych *vis a vis* mnogości różnych czynników, które należy brać pod uwagę wówczas, kiedy zastanawiamy się nad kulturowym sensem ludzkiej egzystencji. Takie rozumienie „Wielkiego Tematu” urbanistyki oznacza takie powiązania między filozofią i urbanistyką,

w których główny akcent położony jest na kulturalne wymiary miasta i urbanistycznej profesji.

Kultura odsłania zarówno jasne, jak i ciemne strony życia ludzkiego. Ale tutaj mówimy — przede wszystkim — o filozofii kultury miejskiej i filozofii kultury urbanistycznej, czyli o obszarach myślenia, w których — zastanawiając się nad miejskim życiem — staramy się ukazać te „warstwy egzystencjalne” miasta, które skrywają jego dramaty i sukcesy, ale też zwrócić uwagę na te funkcje kultury, które nadają większego blasku radosnym stronom miejskości. Nadają głębi i dodają smaku tym przejawom szczęścia, bez których nasze miejskie życie byłoby nie do zniesienia. I właśnie te kulturalne aspekty urbanistyki musimy również brać pod uwagę dyskutując na temat jej filozofii. Musimy o nich pamiętać, kiedy określamy zasady sterowania zmianami w urządzaniu przestrzeni miejskiej. Tak pojmowana filozofia urbanistyki oznacza — ujmując rzecz najogólniej — kulturalne myślenie o mieście, o życiu miejskim, kulturalnych formach architektury miasta oraz kulturowych podstawach budowania tych form.

1.2. Myślenie o mieście i urbanistyce kategoriami kultury: filozofia i wartości urbanistyczne

Myślenie o mieście i urbanistyce w kategoriach kultury odsłania, porządkuje i kreuje wartości ludzkiego życia w mieście. W urbanistyce są one interpretowane i integrowane zgodnie ze strategiami projektowymi umożliwiającymi tworzenie nowych wartości. Dzięki temu nasze miejskie bytowanie nabiera głębszego sensu. W przypadku przestrzeni urbanistycznej jej kulturalne doświadczenie — i budowanie struktur urbanistycznych w zgodzie z logiką tego doświadczenia — wymaga ustawicznego praktykowania sztuki myślenia o kulturze miejsc; sztuki coraz to nowych sposobów odkrywania ich wartości i takiego ich integrowania, by tworzyły kulturalną konstrukcję urbanistyczną miasta. Oznacza to konieczność scalania — w myśl doktryny rozwoju zrównoważonego — fizycznych komponentów struktury urbanistycznej i wpisywania ich w pewną systemową złożoność wartości materialnych i niematerialnych tak, by tworzyły logiczną całość — również pod względem etycznym i estetycznym.

Już w architektonicznej tradycji sztuki urbanistycznej miasto traktowane było jako byt kulturowy, a podstawowe zadania urbanistyki dotyczyły interpretacji i ochrony zastanych wartości środowiska miejskiego oraz kreowania jego nowych wartości tak, by wzbogacały szeroko rozumianą kulturę. Oznacza to konieczność skonfrontowania klasycz-

¹ Fraza „Wielki Temat” jest czasami używana w odniesieniu do idei pomyślanych jako ogólne wyjaśnienie natury porządku, harmonii i zjawisk kulturowych, ale i procesów zmian strukturalnych mających szczególne znaczenie dla naszej cywilizacji. Przykłady można znaleźć w: Jamie James, *The Music of the Spheres. Music, Science, and the Natural Order in the Universe*, Nowy Jork: Grove Press, Inc.; przekład polski (1996), *Muzyka sfer. O muzyce, nauce i naturalnym porządku wszechświata*, Kraków: Znak.

nych, nowoczesnych i ponowoczesnych koncepcji przestrzeni egzystencjalnej z ich aktualnymi odpowiednikami formułowanymi na gruncie urbanistyki. Autor nazywa ten obszar badań nową filozofią urbanistyki. Definiuje ją jako sztukę odświeżania, kreowania i ochrony różnorodnych wartości przestrzeni urbanistycznej, rozumianej jako środowisko miejskiego życia, przy założeniu, że tożsamość tej filozofii wyznacza perspektywa podkreślająca rolę ścisłych powiązań między etyką i estetyką. Innymi słowy, istotnym założeniem aksjologicznym tej perspektywy jest postulat scalania w harmonijną całość różnorodnych kulturowo wartości przestrzeni urbanistycznej, po to, by relacje między człowiekiem i jego środowiskiem miejskim — w tym także relacje budujące wspólnotę i otwierające jednostkę na Innego — umożliwiły podtrzymywanie różnorodnych oraz uporządkowanych wzajemnie form miejskości. Takie uporządkowanie oznacza mądrą — a więc także etyczną i estetyczną — reakcję urbanistów na problem odpowiadający danej sytuacji strategicznej. Urbanistyczne strategie projektowania, planowania i zarządzania zmianami w przestrzeni miejskiej powinny odpowiednio konkretyzować tę ogólną zasadę.

Miasto traktowane jest tu jako byt kulturowy, a za główne zadania urbanistyki uznaje się interpretację i ochronę istniejących wartości środowiska miejskiego, a także tworzenie nowych wartości w sposób wzbogacający szeroko rozumianą kulturę miejską. W przypadku przestrzeni urbanistycznej, aby doświadczyć jej kultury — i budować struktury urbanistyczne zgodnie z logiką tego doświadczenia — musimy trwale praktykować sztukę odkrywania nowych wartości miejsc, uznawanych za potencjalne elementy konstrukcji urbanistycznej miasta. Ta konstrukcja z kolei powinna być osadzona w większym i złożonym systemie wartości niematerialnych, tak by tworzyły one logiczną całość — także w aspekcie etyki i estetyki. Dlatego też zakłada się, że niniejsze Wprowadzenie do nowej filozofii urbanistyki powinno pomóc zainteresowanym badaniom nad projektem kulturalnym miasta pierwszej połowy XXI wieku.

W prezentowanym tu ujęciu szczególnego znaczenia nabiera również lektura tekstów na temat podstaw doktrynalnych strategii zrównoważonego rozwoju oraz źródeł klasycznej teorii socjologicznej. W przypadku tego ostatniego nurtu interesują nas przede wszystkim prace teoretyczne traktujące o wzajemnych związkach między teorią przestrzeni społecznej miasta, psychologią architektury oraz nową teorią urbanistyki i architektury. W badaniach nad filozoficznymi ideami urbanistyki ważną rolę odgrywają też odniesienia do tych ekologicznych,

socjologicznych i politycznych koncepcji dotyczących idei dobra wspólnego i natury ładu przestrzennego, które są próbą wyjścia poza klasyczny podział na podejścia neoliberalne i prospołeczne. Autor zakłada, że w nowych koncepcjach urbanistycznych wdrażających doktrynę zrównoważonego rozwoju, będzie się poszukiwać sposobów racjonalnego powiązania obu tych podejść.

Przedstawione wyżej założenia oznaczają, że w dyskursie na temat filozofii urbanistyki szczególnie ważne są teorie pomagające uchwycić nowe znaczenia, jakich nabierają elementarne pojęcia, zasady i koncepcje urbanistyki w dniu dzisiejszym i w dającej się przewidzieć przyszłości.

2. INTENCJE, PRZEDMIOT, PODEJŚCIA

2.1. Filozofia a kulturowy projekt miasta pierwszej połowy XXI wieku

Jak już powiedziano — w myśl intencji autora — ten tekst może być przydatny w ukierunkowaniu dalszych studiów nad kulturowym projektem miasta pierwszej połowy XXI wieku. Mowa tu o projekcie, w którym zagadnienia kultury przestrzeni urbanistycznej wpisane zostaną w szerszy kontekst wiedzy o mieście. Z przedstawionych założeń wynika, że na wstępie takiego postulowanego dyskursu na temat filozoficznych podstaw urbanistyki szczególnie ważne stają się teorie pomagające uchwycić nowe znaczenia tych elementarnych pojęć, zasad oraz koncepcji urbanistyki. Wymaga to osadzenia idei wypracowanych na gruncie tradycji architektoniczno-urbanistycznej w szerszym kontekście koncepcji teoretycznych, zaliczanych zarówno do kanonu socjologii, psychologii społecznej czy antropologii kulturowej miasta, jak i tych konceptów, które należą do klasycznego już kanonu literatury poświęconej filozofii polis.

Wymienione wątki tematyczne, które można byłoby nazwać *filozoficznymi pierwiastkami urbanistyki* na przełomie XX i XXI wieku, pojawiały się w publikacjach autora znacznie wcześniej — około 40 lat temu². Dotyczyły one jednak dość wąskiego spectrum teorii urbanistycznej, a ich tło filozoficzne zarysowane było raczej szkicowo. Były to przede wszystkim próby pokazania filozoficznego kontekstu niektórych pojęć podstawowych urbanistyki,

² Pierwszym studium autora, powiązaniem tematycznie z tym nurtem jego prac, był napisany w Center for Metropolitan Planning and Research, The Johns Hopkins University, Baltimore, MD, tekst pt. *Contradictions in American Downtownscape: Three Prospects for Urban Centrality*, Metro Center, JHU, Baltimore, 1978.

względnie — odniesienia do filozoficznego podłoża wybranych strategii urbanistycznych³. Tym razem autor postawił sobie cel nieco ambitniejszy. Artykuł ten pomyślano bowiem jako wstęp do obszerniejszego tekstu. W tekście tym wymienione wątki zostałyby uporządkowane — usytuowane w pewnej strukturze tematycznej, która w tradycji filozoficznej znajduje odzwierciedlenie w podziale myślenia o rzeczywistości na zagadnienia ontologiczne, epistemologiczne i aksjologiczne (zwłaszcza etyczne i estetyczne). Dodajmy jednak od razu, że w filozoficznych próbach „rozwikłania” coraz większej złożoności oraz sprzeczności i konfliktów, jakie cechują współczesną rzeczywistość urbanistyczną, ów klasyczny podział wydaje się trudny do utrzymania. To właśnie potrzeba zarysowania filozoficznego tła, teoretycznych interpretacji i praktycznych skutków owej złożoności i konfliktów urbanistycznych traktowane są przez autora jako podstawowy problem konceptualizacji zmian w społecznych, fizycznych, politycznych i kulturowych przestrzeniach życia miejskiego. Problem ten powinien być pierwszym tematem dyskusji między urbanistami i filozofami. Ujmując to zwięźle — punktem wyjścia takiej dyskusji powinny być konflikty i sprzeczności w nowych przestrzeniach urbanistycznych: ich źródła, strategie zarządzania nimi oraz zasady harmonizowania odpowiadających im zmian w tym środowisku. W badaniach nad filozoficznymi ideami urbanistyki rolę szczególną odgrywać będą odniesienia do ekologicznych, socjologicznych, politologicznych i architektoniczno-urbanistycznych koncepcji idei dobra wspólnego i natury ładu przestrzennego, których autorzy podejmą próbę wyjścia poza — niemal już klasyczny — podział na neoliberalne i prospołeczne podejścia do sterowania zmianami w przestrzeni miejskiej. Autor zakłada, że w nowych koncepcjach wdrażania doktryny rozwoju zrównoważonego należy szukać sposobów racjonalnego powiązania obu tych nurtów.

2.2. Wielość urbanistycznych rzeczywistości i strategie projektowe w urbanistyce

W filozoficznych rozprawach wielość rzeczywistości, o której pisał już Leon Chwistek (Chwistek, 1961), wiąże się z mnogością filozoficznych i urbanistycznych typów przestrzeni miejskiej: od ujęć klasycznych,

³ Mowa tu przede wszystkim o strategiach projektowych i planistycznych rewitalizacji miast i sterowania zmianami w przestrzennych strukturach metropolitalnych, a także o filozoficznych aspektach strategii związanych z miejskim dziedzictwem kulturowym i filozoficznym podłożu strategii i technik zarządzania konfliktami w urbanistyce.

„kartyżjańskich”, po sieciowe i relacyjne. Obserwacja ta odnosi się do ilości interpretacji przestrzeni miejskiej obecnych w wykładniach ontologicznych wyjaśniających jej istotę — podstawowe cechy miejskiej egzystencji. Teza akcentująca wielość i złożoność rzeczywistości miejskich odnosi się również do koncepcji epistemologicznych — do teorii wyjaśniających procesy poznawcze, które odpowiadają naszemu doświadczaniu przestrzeni miejskiej, ale także do idei aksjologicznych, których przedmiotem są koncepcje filozoficzne jej wartościowania, zarówno w kategoriach etycznych, jak i estetycznych.

W poszukiwaniu ram intelektualnych nowej teorii urbanistycznej istotnego znaczenia nabierają znów koncepcje filozoficzne dotyczące ontologii przestrzeni egzystencjalnej miasta. Dla koncepcji tych ważne będzie — przykładowo — ponowne odczytanie filozofii Heideggera, ale także ontologiczne i etyczne interpretacje współzależności między zmianami w fizycznej i społeczno-ekonomicznej przestrzeni miasta późnego kapitalizmu. Mowa tutaj o interpretacjach, jakie znajdujemy w pracach Dawida Harveya. Harvey przedstawia też swoją wykładnię postmodernistycznych koncepcji dotyczących przestrzeni percepcyjnej miasta. Dodajmy, że od czasu słynnej teorii Kevina Lyncha pojęcie to jest wciąż interesującym — i obiecującym intelektualnie — polem wspólnych badań i teorii z zakresu epistemologii miasta, estetyki krajobrazu oraz najnowszych, cyfrowych modeli urbanistycznych, podejmujących próbę obiektywizowania wartości związanych z percepcją wizualną przestrzeni.

Podobnie jak w przypadku architektury, urbanistyka jest sztuką kształtowania przestrzeni. Tylko że — w odróżnieniu od przestrzeni architektonicznej — wielowymiarowość przestrzeni urbanistycznej sprawia większe trudności tym, którzy podejmują wyzwanie, by zbudować filozoficzną syntezę ładu przestrzennego w warunkach współczesnej — i przyszłej, niemal nieprzewidywalnej — rzeczywistości urbanistycznej. Zadanie to staje się jeszcze bardziej ambitne, jeśli przyjmiemy założenie, że podstawowym odniesieniem dla tego rodzaju rozważań będzie idea *przestrzeni relacyjnej*⁴. Ponadto, powracając do deklarowanych wcześniej intencji, powiązane tu zostaną — w formie syntezy — dwa nurty rozważań na temat filozoficznego myślenia w urbanistyce oraz roli, jaką tematy przypisane urbanistyce odgrywały, względnie powinny odgrywać, w filozofii. Jeden

⁴ Ideę *przestrzeni relacyjnej* oraz podejście *zorientowane na aktora* w planowaniu urbanistycznym przedstawiono w pracy: Luuk Boelens, *The Urban Connection. An actor relational approach to urban planning*, 010 Publishers, Rotterdam, 2009.

z tych nurtów dotyczy pytań natury filozoficznej, które mają szczególne znaczenie dla rozwoju teoretycznych podstaw dyscypliny naukowej *architektura i urbanistyka*⁵. W tym sensie nurt ten można nazwać filozoficznym podłożem nowej teorii urbanistycznej. Natomiast nurt drugi poświęcony jest uogólnieniom, które traktować można jako urbanistyczne kwestie *filozofii praktycznej* — zainteresowanej praktycznym oddziaływaniem na zmiany w *przestrzeniach miejskości*. To zorientowanie na praktyczną stronę sterowania zmianami w urządzaniu przestrzeni życia miejskiego wymaga odniesień do takich tematów urbanistyki, jak polityki miejskie i strategie urbanistyczne. To ostatnie pojęcie używane tu jest w trzech znaczeniach jako:

- a) strategii rozwoju miast, które należą do klasycznego już instrumentarium planowania urbanistycznego,
- b) strategii projektowe stosowane w projektowaniu urbanistycznym,
- c) zbiór strategicznych założeń stanowiących istotną fazę konceptualizacji projektu miasta traktowanego jako kulturowa całość.

Ten ostatni rodzaj strategii nazwany jest tutaj strategią *VBC21*, co oznacza *Value Based City21*, czyli strategia miasta opartego na wartościach.

2.3. Filozofia a nowe teorie i konstrukcje urbanistyczne

Oba wymienione wyżej nurty rozważań — filozoficzne podłoże teorii urbanistycznej oraz urbanistyczne kwestie filozofii praktycznej — mają prowadzić do próby zarysowania pewnej intelektualnej konstrukcji. Miałyby ona pełnić rolę nowej „osnowy” filozoficznego myślenia na temat wartości wyznaczających jakość życia miejskiego w nowych uwarunkowaniach. Owe uwarunkowania nazywamy tu umownie *Post-COVID Urban Space*. Określając problematykę takiej nowej konstrukcji intelektualnej urbanistyki, widzimy — jako priorytet — potrzebę przedyskutowania filozoficznego tła fundamentalnych problemów projektowania oraz planowania rozwoju miejskich struktur przestrzennych, a także

⁵ Por. Zuziak, Z.K. (2008), *O tożsamości urbanistyki*, Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej; a także: Zuziak, Z.K. (2019), 'Naukowe oblicze urbanistyki. Z notatek nt. modeli architektury miasta i gospodarowania przestrzenią' [w:] Gzell S. (red.) *Architektura, urbanistyka, nauka*, Warszawa: PWN, s. 63–108. W tym drugim tekście autor zapowiedział konieczność podjęcia próby redefinicji dotychczasowej aparatury pojęciowej i rewizji niektórych wcześniejszych uogólnień. W tym przypadku jest to krok w podobnym kierunku, tylko w odniesieniu do tekstu drugiego.

badania nad przestrzennymi aspektami rozwijania nowych form życia miejskiego. Ich zakres tematyczny dotyczyć powinien filozoficznych perspektyw redefinicji urbanistyki, jej podstawowych problemów oraz ważniejszych konceptów teoretycznych związanych z tymi problemami. Szczególnego znaczenia nabierają tu kwestie filozoficzne, które należałoby wskazać w ramach *nowego projektu miasta*.

Hasłem *nowy projekt miasta* oznaczamy tu zbiór logicznie powiązanych nowych idei, odpowiadających im pojęć i zasad urbanistycznych, które nazwać można filozofią sterowania rozwojem miasta, w tym również — filozoficznego podłoża zasad jego projektowania oraz planowania. W tej grupie tematycznej mieszczą się również — bardzo ważne dla urbanistyki współczesnej — wątki filozoficzne, jakie w literaturze architektonicznej pojawiają się na temat strategii projektowania i planowania urbanistycznego⁶. Strategie projektowania i planowania traktować można jako bodajże najbardziej charakterystyczny wyznacznik zmian, jakie dokonują się na filozoficznym poziomie myślenia architektonicznego i urbanistycznego, a silne powiązania między tymi dwiema sferami myślenia o przestrzeni życia miejskiego są — zdaniem autora — cechą, która najlepiej oddaje specyfikę dyscypliny naukowej *architektura i urbanistyka*. Jej najlepszym wyrazem jest pojęcie *architektura miasta*. Jego znaczenie wyraża silny wpływ, jaki na teorię architektury i urbanistyki miał słynny traktat Aldo Rossiego *The Architecture of the City* (I wyd. — 1966), a współczesne badania nad morfologią miasta wskazują, że ten kierunek myślenia o mieście należy nadal rozwijać. Typologiczne pomysły Rossiego i jego studia nad ewolucją architektonicznej struktury miasta mogą stanowić bardzo dobry punkt wyjścia do nowych badań wiążących analizy z zakresu morfologii urbanistycznej z modelowymi interpretacjami socjoprzestrzennej konstrukcji miasta. Hasło *socjoprzestrzenna konstrukcja miasta* ma sugerować, że wychodząc od interpretacji nowych typów morfologicznych tkanki miejskiej, filozoficznej podbudowy myślenia o środowisku życia miejskiego należałoby też szukać w tych obszarach urbanistyki i architektury, które — opisując relacje między społeczeństwem a jego przestrzenią — wiążą tę dyscyplinę z socjologią, antropologią, ekonomią i geografiami miasta. Z przytoczonych powyżej założeń wynika, że na

⁶ Przykładem tekstu, który — zdaniem autora — ma bardzo ważne znaczenie dla rozwoju myśli architektonicznej na temat strategii projektowych jest książka Rafaela Moneo pt. *Theoretical Anxiety and Design Strategies in the Work of Eight Contemporary Architects*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England.

początku postulowanego dyskursu o filozoficznych podstawach urbanistyki szczególnie ważne stały się ujęcia teoretyczne, które pomagają nam uchwycić nowe znaczenia elementarnych koncepcji urbanistyki. Trzeba je osadzić w rywalizacji pojęć teoretycznych należących do kanonu socjologii miasta, ekonomii miasta, antropologii kulturowej, psychologii społecznej miasta i innych idei związanych z *filozofią polis*.

3. PYTANIA: NOWE PRZESTRZENIE SPOŁECZNE A INTELEKTUALNA OSNOWA URBANISTYKI

3.1. Pytania urbanistyki a filozofia miasta

Spotyka się pogląd, że postawienie dobrego pytania należy do najtrudniejszych — i chyba najważniejszych — umiejętności mających prowadzić do rozwoju nauki, zwłaszcza w tych rejestrach myślenia, które już w tradycji antycznej utożsamiane były z umiłowaniem mądrości. Oczywiście, mowa tu o filozofii. Idąc tym tropem należałoby przyjąć, że jeśli zdecydowaliśmy się podjąć temat nazwany *filozofią urbanistyki*, nasze rozważania wypadałoby zacząć od pytań dotyczących związków między obu tymi dyscyplinami. Jeśli traktujemy ten temat ambitnie, to powinniśmy zacząć od pytań, które pomogą rzucić nowe światło na te obszary myślenia o życiu miejskim, w których badania miejskie i praktyczna działalność człowieka, mająca służyć zrównoważonemu rozwojowi miast⁷ — są przedmiotem zainteresowania myśli filozoficznej. Ważne są też pytania dotyczące tych obszarów, gdzie teoria urbanistyczna — pomagająca zrozumieć prawa rządzące tym rozwojem — poszukuje, bądź poszukiwać powinna, swojej intelektualnej podbudowy w filozofii. Innymi słowy, interesują nas pytania, które mogą wnieść ważne — i obiecujące intelektualnie — wątki do rozmowy, która byłaby formą spotkania urbanistyki z filozofią. W takiej dyskusji powinno być miejsce zarówno dla kwestii miejskich, jakie zaznaczyły się już dość mocno w tradycji filozoficznej, ale są wciąż obecne w jej nowych koncepcjach na temat kondycji ludzkiej w nowych odsłonach zurbanizowanego środowiska, jak i tych pytań urbanistyki XXI wieku, które dotyczą złożonych problemów rozwoju kultury życia miejskiego i — z racji owej złożoności — ich konceptualizacja wymaga podbudowy filozoficzną refleksją.

Kolejne pytania dotyczą próby sformułowania problemu, który ma wyznaczać główną oś naszych

rozważań. Pytanie pierwsze brzmi: Jak — na gruncie interdyscyplinarnego dyskursu — wydobyć nowe perspektywy logicznych powiązań pomiędzy filozoficznymi problemami urbanistyki współczesnej oraz tymi zagadnieniami, które dotyczą logiki procesów współczesnych przemian w rzeczywistości miejskiej i jednocześnie, są przedmiotem zainteresowania filozofii oraz formułowanych na gruncie nauk społecznych? Urbanistyka jest tu pojmowana jako dyscyplina nauki, która — razem z architekturą — zajmuje się zasadami budowania struktur przestrzennych środowiska miejskiego i która — w myśl klasyfikacji nauk w Polsce — należy do dziedziny nauk inżynierjno-technicznych. Innymi słowy, jest to pytanie o powiązania między najważniejszymi nurtami urbanistyki współczesnej a tekstami filozoficznymi i teoriami socjologicznymi, w których znajdujemy wyraźne próby sformułowania filozoficznego stanowiska wobec społecznych i środowiskowych problemów współczesnego miasta.

Identyfikując te potencjalne obszary wspólnych zainteresowań, należałoby w pierwszej kolejności sformułować zestaw pytań odnoszących się do zasad nowej polityki miejskiej. Zasady te powinny być rozważane i oceniane w kategoriach ontologicznych, epistemologicznych i aksjologicznych. Te ostatnie dotyczyć powinny — przede wszystkim — etycznych i estetycznych problemów urbanistyki, jakie stają się coraz większym wyzwaniem dla miasta (zwłaszcza miasta polskiego) na przełomie drugiej i trzeciej dekady XXI wieku.

Jeśli uznamy, że zasady nowej polityki miejskiej powinny wyrastać z wizji projektu miasta — rozumianej jako ogólne ramy przestrzennych form życia miejskiego w uwarunkowaniach dających się określić dla trzeciej dekady XXI wieku (Zuziak, 2015, s. 5–23) — to nasz problem możemy sformułować jako zbiór pytań o filozoficzne podłoże takiego projektu.

3.2. Nowa miejskość a filozofie przestrzeni społecznej

W tym miejscu należałoby pokusić się o redefinicję miasta i urbanistyki lub dokonać przeglądu nowych sposobów definiowania miasta oraz poglądów na naukową i zawodową tożsamość urbanistyki. Zadanie to wymagałoby jednak odrębnego tekstu. Zamiast tego, przyjmujemy tu, nieco upraszczające założenie, że w obliczu suburbanizacji i metropolizacji oraz innych procesów przemian, jakie dokonują się w miejskich strukturach przestrzennych, dotychczasowe definicje miasta tracą swoją moc wyjaśniającą. Miasto staje się tworem „rozmytym”,

⁷ Mowa tu o takich sferach aktywności intelektualnej związanej z życiem miejskim i jego środowiskiem, jak: badania, polityki, strategie i operacje urbanistyczne.

a w rozważaniach na poziomie abstrakcji, odpowiednim dla prowadzeniu filozoficznego dialogu, lepszym wydaje się pojęcie *życie miejskie*.

Powinniśmy też pamiętać, że *każdy nosi w sobie swoje własne miasto*, a sprawą kluczową pozostają kryteria i zasady dobrej miejskości, czyli dobrego życia miejskiego. Dobrego, w sensie — spójnego z wartościami uznawanymi etycznie na danym poziomie rozwoju i akceptowanymi estetycznie w ramach kryteriów danego kręgu kulturowego. Wreszcie, *last but not least*, hasło *Miasto dobre* oznacza przestrzeń życia kształtowaną zgodnie z powszechnie obowiązującą doktryną rozwoju zrównoważonego. W takim kontekście urbanistykę można definiować jako dyscyplinę sztuki i nauki, która — łącznie z architekturą — zajmuje się strukturami zbudowanymi i strategiami podtrzymywania i harmonizowania rozwoju w środowisku życia miejskiego, lub zwięźlej — nowymi, zrównoważonymi, strategiami miejskości i odpowiadającymi jej strukturami środowiska zbudowanego (*urbanity strategies and their structure of built environment*). Odpowiadającą tej definicji perspektywę najlepiej oddaje pytanie o wzajemne relacje między przestrzenią społeczną i architektoniczno-urbanistyczną. W socjologii miasta *przestrzeń społeczna* definiowana jest najczęściej jako przestrzeń, której przypisać można następujące atrybuty:⁸

- a) zbiorowy proces wytwarzania,
- b) własność,
- c) znaczenia i wartości,
- d) odwołania do cech ludzi, którzy ją zamieszkują i kultur z nią związanych,
- e) dystanse mierzone inaczej niż w przypadku przestrzeni fizycznej.

3.3. Idee wytwarzania przestrzeni i sprawiedliwości społecznej

Idea *wytwarzania przestrzeni* wiąże się z refleksją teoretyczną jednego z największych współczesnych filozofów francuskiej lewicy — Henriego Lefebvre'a⁹. W swoich pismach Lefebvre wpisuje ten koncept w szerszy kontekst teoretyczny. Określa go

⁸ Por. Wikipedia: https://pl.wikipedia.org/wiki/Przestrze%C5%84_spo%C5%82eczna, (dostępne: 13.10.2020).

⁹ Por. Lefebvre, H. (1974), *La production de l'espace*, Paris: Anthropos; por. także: Lefebvre, H. 'Prawo do miasta', *Praktyka teoretyczna*, 5/2012; wyd. I: 'Le Droit a la Ville', *L'Homme et La Societe* 6/1967. Spośród polskich socjologów miasta, stosunkowo szerokie omówienie twórczości Lefebvre'a znajdzie czytelnik w pismach Bohdana Jałowickiego, por. Jałowicki, B., Szczepański, M.S. (2006), *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2006.

mianem *analitycznej nauki o mieście*. Jest to swego rodzaju zarys filozofii życia miejskiego, w której ważną rolę odgrywa idea *prawa do miasta*. *Prawo do miasta* to również tytuł słynnego eseju Lefebvre'a (Lefebvre, 2012), w którym przeprowadza on jedną z najbardziej inspirujących analiz potrzeb społecznych, wiążąc ją zarazem z ewolucją głównych idei humanizmu. Zauważmy jednak, że jego wykładnia podstawowych idei urbanistycznych i ich związków z urbanistycznymi utopiami — zwłaszcza socjalistycznymi — nabiera dzisiaj nieco innych barw. Wśród tych, którzy mają za sobą smutne doświadczenia praktyk tzw. realnego socjalizmu niejedno sformułowanie Lefebvre'a będzie zapewne przyjmowane ze spora dozą sceptycyzmu, ale w kontekście społeczno-przestrzennych dysfunkcji późnego liberalizmu czy — jak wolą niektórzy — neoliberalizmu, trudno dziwić się, że jego postulat opracowania politycznego programu reformy miejskiej jest wciąż nośną ideowo i socjologicznie koncepcją teoretyczną. Mało tego — wydaje się, że właśnie te względy sprawiają, że dzisiaj twórczość Lefebvre'a staje się znów przedmiotem ożywionego zainteresowania w środowiskach młodej lewicy. Do pewnego stopnia tropem Lefebvre'a — ale przede wszystkim szlakami myśli Karola Marksa — podąża David Harvey¹⁰. W jego ontologicznej, epistemologicznej i etycznej wykładni konceptu miejskiej przestrzeni społecznej główną rolę odgrywa polityczna i ekonomiczna interpretacja interakcji między formą przestrzenną i procesem społecznym. David Harvey rozwija tę ideę w swojej słynnej książce *Social Justice and the City*. Pracę tę można traktować jako swego rodzaju krytyczną teorię urbanizacji, a zarazem próbę ujęcia interdyscyplinarnego. Harvey zwraca szczególną uwagę na polityczne uwarunkowania i etyczne konsekwencje liberalnych praktyk planowania urbanistycznego. Omawia nie tylko różne rodzaje wyobraźni przestrzennej, wiążąc je z filozoficznymi i geograficznymi interpretacjami

¹⁰ David Harvey — wybitny filozof i antropolog miasta; jeden z najczęściej cytowanych współczesnych humanistów zajmujących się analizą krytyczną zjawisk rozgrywających się w przestrzeni współczesnego miasta. W swoich badaniach nad społecznymi aspektami urbanizacji przyjmuje perspektywę marksistowską, ale polega to głównie na odniesieniach do marksowskiego aparatu pojęciowego i — w znacznej mierze — marksowskiej metodologii analizy krytycznej, podczas gdy główną oś harveyowskiego dyskursu można uznać jako przykład nowoczesnego — a nawet ponowoczesnego — sposobu ujmowania podstawowych problemów teorii urbanistyki. Najbardziej klarowną wykładnię harveyowskiego przesłania znajdzie czytelnik w jego dwóch książkach: *Social Justice and the City* (1973), The Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, USA; *The Condition of Postmodernity. An Enquiry into the Origins of Cultural Change* (1989), Basil Blackwell, UK.

zachowań społecznych, ale zwraca również uwagę na sposób, w jaki owe intelektualne koncepcje wiążą się z praktykami planowania miast, a — za ich pośrednictwem — wyjaśnia, jak zmiany w zagospodarowaniu przestrzennym wpływają na jedną z podstawowych wartości, jaką jest poczucie *sprawiedliwości społecznej* (por. Zuziak, 2008, s. 22). W tym sensie można rzec, że w ujęciu Harveya przestrzeń społeczna rysuje się jako swego rodzaju postulat *przestrzeni sprawiedliwości* (por. Harvey, 2012).

Zarówno u Lefebvre'a jak i Harveya proces wytwarzania przestrzeni społecznej rozważany jest przede wszystkim z perspektywy politologicznej. Jednak równie ważne są teorie i modele interpretujące powstawanie przestrzeni społecznej, a w konsekwencji — logikę przestrzeni społecznej, w kontekście zmian technologicznych. Mowa tu przede wszystkim o wpływie, jaki na zmiany w przestrzeni osadniczej odgrywają czynniki związane z transportem i technologiami ICT. Istotnym „tworzywem konstrukcyjnym” modeli wyjaśniających dynamikę urbanistycznej struktury funkcjonalno-przestrzennej są algorytmy ujmujące relacje między wzorcami mobilności i odpowiadającymi im zachowaniami lokalizacyjnymi a komponentami formy urbanistycznej. W tej grupie sytuuje się liczna „rodzina” modeli kojarzących modele transportowe z modelami użytkowania terenu. Przykładem teorii stanowiącej podstawę a zarazem uogólnienie strukturotwórczego mechanizmu, w którym istotną rolę odgrywają zależności między wzorcami kontaktów a rozlokowaniem w przestrzeni różnych aktywności i ich uformowaniem jest *paradygmat decyzji przestrzennych* T. Zipsera (2010, s. 21–30).

Wśród współczesnych teorii zajmujących się społecznymi aspektami logiki przestrzennej struktur miejskich są ujęcia sieciowe i koncepcje morfologii urbanistycznej, które w swoich założeniach poznawczych nawiązują do teorii systemów złożonych. Przykładem takiego podejścia jest idea *społecznej logiki formy urbanistycznej* Billa Hilliera (por. Hillier, 2007; 2008). W kolejnych pracach rozwijanych w badawczym zespole Hilliera ze Space Syntax Limited i z University College London (UCL), kluczową rolę — jak pisze sam autor — odgrywa koncepcja „przestrzennej konfiguracji”. Podobnie jak socjologowie i antropolodzy Hillier traktuje przestrzeń jako „aspekt życia społecznego”, a jego „syntaksa przestrzenna” (*space syntax*) jest analitycznym narzędziem, które dzięki odpowiedniemu oprogramowaniu komputerowemu oraz rozbudowanej bazie danych, okazuje się użyteczne zarówno w interpretacji urbanistycznych zmian strukturalnych, jak i ich projektowaniu.

W rozważaniach nad relacjami przestrzeni społeczna, architektura miasta i filozofia miejskości wypada również zastanowić się na dwoma następującymi pytaniami:¹¹

- a) W jakiej mierze poglądy urbanistów na kształtowanie przestrzeni miejskiej są odzwierciedleniem realnych potrzeb społecznych oraz oceny rzeczywistego wpływu wartości kulturalnych danej społeczności miejskiej na jej zachowania?
- b) Jak przybliżyć społeczeństwu problematykę koniecznych przemian urbanistycznych oraz uświadliwić na niepożądane skutki błędnych decyzji?

Pytania te otwierają listę kolejnych kwestii, z których każda służyć może jako swoisty identyfikator autorskiej perspektywy. Przykładowo, czytającemu frazę *poglądy dotyczące kształtowania przestrzeni miejskiej*, nasuną się zapewne pytania: Czyje poglądy? Ideologów? Teoretyków? Urbanistów praktykujących? Ustawodawcy? Zauważmy, że interpretacja tych poglądów to zadanie socjologii miasta i praktycznej sfery filozofii urbanistyki — „filozofii zarządzania zmianami w przestrzeni”. Z kolei, mówiąc o potrzebach społecznych, zapytamy prawdopodobnie — Czyich potrzeb? Możemy też pójść dalej i — biorąc pod uwagę realia systemowe — stwierdzić, że na gruncie ideologii neoliberalnej sterowanie zmianami urbanistycznymi polega bardziej na ich dostrajaniu do zmian popytu niż do potrzeb społecznych — niezależnie od tego, że w oficjalnych strategiach, stanowiących podstawy owej polityki, znajdują się zwykle deklaracje o konieczności rozwiązywania konkretnych problemów społecznych miasta. Innymi słowy, jeśli dyskusja na temat społecznych oddziaływań urbanistyki — i wpływu społecznych zachowań na jej jakość — ma być pragmatyczna, uwzględniać musi szeroki kontekst miejskich polityk w sferach: społecznej, ekonomicznej, ekologicznej i kulturalnej. W obliczu coraz widoczniej rysującej się „wojny kulturowej” potrzeby i wartości stojące u podstaw kultury/kultur danego terytorium miejskiego — ale także kulturalne konsekwencje jego powiązań z otoczeniem — stają się niemal kluczowym wyznacznikiem napięć i konfliktów strategicznej sytuacji miasta. Z tych też powodów polityka kulturalna staje się swego rodzaju „sprzęgłem” między fizycznymi i społecznymi sferami polityk urbanistycznych. Ważnym komponentem jej podłoża powinna być filozofia kultury.

¹¹ W tych partiach artykułu autor wykorzystał niepublikowany tekst referatu wygłoszonego na konferencji naukowej poświęconej zagadnieniom związków pomiędzy architekturą i przestrzenią społeczną. Konferencja ta — pt. *Społeczna rola architektury* — zorganizowana została przez Podhalańską Państwową Wyższą Szkołę Zawodową w Nowym Targu w dniach 6–7.12.2013.

4. ŁAD URBANISTYCZNY: ARCHITEKTONIKA MIEJSKOŚCI I NOWA ARCHITEKTURA MIASTA¹²

4.1. Filozoficzne interpretacje dobra wspólnego i ładu w przestrzeni urbanistycznej

W analizie powiązań między teorią urbanistyki i filozofią szczególnie istotną rolę odgrywają pytania o logiczne współzależności między społecznymi, politycznymi i architektonicznymi aspektami takich konceptów jak dobro wspólne i ład przestrzenny. Należałoby też założyć, że idee te powinny mieć realne przełożenie na zasady polityki miejskiej i praktykę ich wdrażania. Punktem wyjścia powinna być *idea wspólnego dobra*. Ona bowiem daje władzy publicznej legitymację do działań w zakresie budowania struktur przestrzennych i wprowadzania zmian w tych strukturach. Oczywiście, w myśl — niemal uniwersalnych — reguł prawa, zmiany te mają być podejmowane zgodnie z określonymi publicznie celami strategicznymi, takimi jak: bezpieczeństwo mieszkańców, zdrowie publiczne, poprawa warunków życia miejskiego, równoważenie rozwoju, ochrona zasobów traktowanych jako wartości wysoko cenione itp.

Kolejnym pojęciem podstawowym urbanistyki — a zarazem kategorią dobra wspólnego — jest *ład przestrzenny* (por. Jędraszko, 2005; por. także Zipser, 2005). Reinterpretacja jego zasad — stosownie do wymogów nowej sytuacji strategicznej naszych miast — należy do najważniejszych zadań teorii i praktyki urbanistycznej, ale stworzenie nowych, prawnych warunków bardziej skutecznego ich przestrzegania jest obowiązkiem polityki. Zmiany, jakie dokonują się w polskich miastach odzwierciedlają również słabość — a właściwie chyba nieobecność — *filozofii urbanistycznej* państwa oraz niską świadomość urbanistyczną samorządów. Wyraża się to niemal we wszystkich obszarach składających się na *przestrzeń miejskości*: politycznej, ekologicznej, kulturalnej, społeczno-ekonomicznej i technicznej. Wzmocnienia wymaga w szczególności osłabiona pozycja interesu publicznego w sferze prawnej — tam, gdzie określa się podstawowe reguły rzeczywistej gry o przestrzeń. Ten obszar odpowiedzialności państwa — kluczowy dla

racjonalności i skuteczności działań urbanistycznych — stał się polem gry, której reguły są nie zawsze klarownie wyartykułowane, a realne interesy, które się w niej rozgrywają, są często świadomie zawoalowane. W rezultacie dobro publiczne zostało nazbyt zdominowane interesami partykularnymi, a pozycja władzy publicznej wobec tych interesów znacząco osłabiona.

Zmiany w zagospodarowaniu przestrzeni miejskiej cechuje coraz większa intensywność konfliktów i polaryzacja interesów, a demokratyzacja życia publicznego i rosnące znaczenie własności prywatnej sprawiają, że rozwój urbanistyczny w coraz większym stopniu zależy od umiejętności szerszej współpracy między interesariuszami uczestniczącymi w procesach decyzyjnych, jakie wpływają na zmiany w przestrzeni życia miejskiego. Stąd wynika również istotna zmiana w pojmowaniu roli urbanisty, a w konsekwencji — zmiana profilu zawodowego urbanisty oraz znacząca zmiana w proporcjach między nurtami tematycznymi kształtującymi profil naukowy urbanistyki. Wskazuje to na szczególne znaczenie podejmowania przez ekspertów urbanistów niełatwej funkcji negocjatora czy mediatora mającego wspomagać polityków, lokalną społeczność w dochodzeniu do kompromisu. „Klasyczne” interpretacje ładu przestrzennego kładą akcent na pewną trwałość jego reguł, pewność — a nawet swego rodzaju ponadczasowość. W tej „wiązce nurtów” teoretycznych i stosowanych w praktyce systemów regulacji nie brak odniesień do wartości ujmowanych w kategoriach filozoficznych, kulturowych i politycznych. Pod względem podbudowy politycznej stosowane rozwiązania różnią się rozłożeniem akcentów w sposobie łagodzenia konfliktu między rynkową a kulturową wartością przestrzeni. W doktrynach liberalnych przeważa wartość rynkowa, w ujęciach socjalistycznych, czy raczej socjalizujących — społeczno-kulturowa. Można by rzec, że sytuację polskiej urbanistyki cechuje osobliwa sprzeczność polegająca na zdecydowanej przewadze liberalnego podejścia do przestrzeni przy jednoczesnej słabości mechanizmów rynkowych i niskiej skuteczności prawnych narzędzi, które miałyby łagodzić „niedoskonałości” rynku.

4.2. Architektonika miejskości a nowa architektura miasta

W niniejszych rozważaniach przyjęto, że ład urbanistyczny traktować można jako zbiór faktów, zjawisk, koncepcji, reguł i działań mających powiązać w spójną logicznie oraz harmonijną — w sensie merytorycznym i formalnym — całość dwie

¹² W tej części rozważań wykorzystano niektóre partie tekstu autora pochodzące z referatu pt. *Urbanistyka, polityka, samorząd* opracowanego wspólnie z Tomaszem Kayserem na II Kongres Urbanistyki Polskiej we Wrocławiu i opublikowanego w tomie *Urbanistyka w działaniu: teoria i praktyka* pod redakcją T. Ossowicza i T. Zipsera, wydanego w serii *Urbanista*, Warszawa, 2006; por. także: Zuziak, 2008.

sfery urbanistyki: nową architektonikę miejskości i architekturę miasta. *Architektonika miejskości* oznacza porządek systemowy dotyczący różnych obszarów przestrzeni życia miejskiego, natomiast pojęcie *architektura miasta* użyte jest tutaj w takich znaczeniach, jakie nadał mu Aldo Rossi (Rossi, 1984). Wypada tu jeszcze skomentować hasła *architektonika miejskości* oraz *architektonika życia miejskiego*. Wprowadzone do filozofii przez E. Kanta pojęcie *architektonika* wiąże koncepcję ładu systemowego z tak ważnymi — według niego — cechami myślenia naukowego, jak: idea, cel i odpowiadająca im forma całości. W swojej *Krytyce czystego rozumu*, w dziale trzecim *Architektonika czystego rozumu* Kant nazwał architektoniką sztukę (tworzenia) systemów, czyli *jedność różnorodnych poznań podporządkowanych pewnej idei. Ideą tą jest pojęcie rozumowe formy całości, o ile przez nią zostaje określony a priori zarówno zakres tego, co różnorodne, jak i miejsce (poszczególne) części względem siebie* (Kant, 2001, s. 609). U Kanta architektonika czystego rozumu zajmuje kluczową pozycję w metodologii wszelkiego filozoficznego rozumowania, czyli *prawodawstwa rozumu ludzkiego*. Oddaje ducha kantowskiego systemu, w którym — co znamienne — koncepty przestrzeni i czasu wyłożone są w rozdziale poświęconym estetyce transcendentalnej.

W rozważaniach teoretycznych i koncepcjach planistycznych sformułowanych z perspektywy społecznej i społeczno-ekonomicznej idea ładu zbyt często odrywa się od uwarunkowań, które można zidentyfikować tylko w kontekście przestrzeni fizycznej. Spotykamy bowiem argumenty, że praktyka dostarcza wiele dowodów oporu, jaki społeczna materia stawia przed próbami wpisywania zróżnicowanych form życia społecznego w schematy porządkowania przestrzeni fizycznej. Mowa tu zwłaszcza o krytyce schematów przestrzennych, jakimi posługuje się tradycyjny warsztat planowania rozwoju terytorialnego. Jest to jeden z podstawowych problemów urbanistyki i regionalistyki; to problem, który — zdaniem autora — odzwierciedla dylematy społeczne architektury, przy czym hasło „architektura” traktujemy tu jako konstrukcję intelektualną ujmującą niemal całokształt zagadnień związanych z budowaniem struktur osadniczych. Słowo „architektura” jest przecież bardzo pojemne. Najogólniej — pojęcie to oznacza sztukę kształtowania przestrzeni, ale jego znaczenia obejmują szerszy zakres niż to, co zazwyczaj przypisujemy architektonicznej profesji. Myślenie architektoniczne oznacza — a właściwie oznaczać powinno — skłonność do kształtowania przestrzeni życia ludzkiego w spo-

sób uporządkowany, to jest — uwzględniający wymagania funkcjonalne, konstrukcyjne i formalne. W tym szerszym ujęciu można mówić o *architekturze miasta*. W swojej własnej teorii budowy miast — sformułowanej na styku architektury i urbanistyki — Aldo Rossi wprowadził swoją definicję *architektury miasta*, traktując to pojęcie jako ważne dla konceptualizacji tych atrybutów przestrzeni urbanistycznej, które pomagają zrozumieć oddziaływania integrujące strukturę miasta i wpływające na jego tożsamość. Używając tu pojęcia: *architektura miejskiego środowiska zbudowanego* (*architecture of built urban environment*) mamy na myśli układ przestrzenny zbudowany dla podtrzymywania funkcji odpowiadających życiu miejskich zbiorowości ludzkich i ich relacjom z otoczeniem. Główne atrybuty takiego układu to: funkcjonalność, logika konstrukcji, morfologia tkanki miejskiej, wartości formy architektonicznej i urbanistycznej i mechanizmy odpornościowe układu urbanistycznego (vide: miasto odporne — *resilient city*).

5. KODA: KU IDEI MIASTA WARTOŚCI 21

5.1. Kryzysy, syntezy i rola filozofii wartości w teorii urbanistyki

Koda jest formą wyrazu, w której pojawia się miejsce i czas, by raz jeszcze spojrzeć na cele wypowiedzi. W przypadku tego artykułu mowa o jego filozoficznych i metodologicznych założeniach, ale także — o przedstawionym na wstępie, głównym przesłaniu. Znajdujemy tam deklaracje dwóch intencji:

- a) wskazania argumentów uzasadniających potrzebę przedyskutowania filozoficznego tła głównych wyzwań urbanistyki przełomu XX i XXI wieku,
- b) naszkicowania idei „nowego otwarcia” dzisiejszej urbanistyki.

Za frazą tą kryje się proces formułowania założeń nowej wizji kulturowej miasta. Mamy tu na myśli wizję rozumianą jako interdyscyplinarny projekt interpretujący nowe oblicza miejskości, obserwowane z perspektywy zmian w systemach wartości. Mowa tu o wartościach utożsamianych z kondycją człowieka zurbanizowanego w dającej się przewidzieć przyszłości. W myśl tak postawionych celów — i przyjętych założeń — sformułowano pytania, które mogłyby wnieść pewien potencjał inspiracji do dyskusji pomiędzy filozofami i urbanistami. Taki dialog jest niezbędny. Istnieje bowiem pilna potrzeba wypracowania mądrej reakcji na zagrożenia, jakie niosą kolejne globalne kryzysy: zmiany klimatu, dramatyczny wzrost skażenia środowiska,

rosnące napięcia społeczne i kryzys ekonomiczny spodziewany jako konsekwencja pandemii COVID-19. Zarówno dla filozofii, jak i urbanistyki kryzysy to czas przewartościowań. Kryzysy wprowadzają istotne zmiany w naszym miejskim życiu. Uderzają niepewnością jutra, a to wywołuje potrzebę odzyskania trwałych — i często zapomnianych — punktów oparcia. Pomóc w tym może filozofia, nauki humanistyczne i społeczne, ale także otwartość na odpowiedź intuicji. To właśnie te obszary myślenia i wycucia sytuacji kierują nas w stronę spraw najważniejszych. Uczą i podpowiadają, by w takiej sytuacji ponownie przemyśleć nasze systemy wartości. Uświadamiają, jak ważną jest umiejętność ich mądrego doświadczania oraz interpretowania w kontekście elementarnych pojęć życia społecznego. Dla urbanistyki oznacza to konieczność ponownego, krytycznego spojrzenia na zasady i koncepcje rozwoju miast, które w ostatnich dziesięcioleciach zdawały się być niemal pewnymi wskazaniem nauki. Oznacza to również potrzebę samej redefinicji miasta i urbanistycznej profesji. Postulaty te dotyczą przede wszystkim tematów urbanistyki, które wiążą teorie socjologii, antropologii i ekonomii miasta z naukami politycznymi i naukami o środowisku oraz tymi teoriami i koncepcjami urbanistycznymi, które osadzone są mocno w dyscyplinach nauk inżynierskich i technicznych, takich jak architektura, inżynieria lądowa i inżynieria środowiska.

Jak już podkreślano, w takim „antykryzysowym dialogu” spotkać się powinny co najmniej **dwa nurty filozoficznej syntezy**. Nurt pierwszy odnosi się do fundamentalnych pytań filozofii, które powinny pobudzić do głębszej refleksji na temat egzystencjalnej kondycji człowieka w nowym zurbanizowanym środowisku i — dlatego — ten nurt myślenia o mieście i miejskości mógłby być traktowany jako wkład filozofii w rozwój nowej urbanistycznej teorii na temat środowiska człowieka w I połowie XXI wieku. Można też zakwalifikować ten nurt jako swoisty przejaw nowego egzystencjalizmu — refleksji filozoficznej nad problemami przestrzeni egzystencjalnej, jakie stają przed dzisiejszą urbanistyką. Ale mowa tu również o problemach filozoficznych i konfliktach społecznych wywołanych przez samą urbanistykę. Jej niespójności doktrynalne i słabości w sferze instrumentarium. Z kolei w drugim nurcie syntezy, traktowanym jako wkład urbanistyki w rozwój filozofii kultury miejskości, akcent położony jest na związki między kulturą a nowymi formami miejskości. Dotyczy głównie kwestii urbanistycznych związanych ze zmianami, jakie dokonują się w przestrzeniach miejskich i które, badane z perspektywy filozoficznej, powinny stać się przedmiotem redefi-

nicji na gruncie teorii urbanistycznej po to, by mogły stanowić aktualną podstawę kreowania nowych wizji miasta. Tym samym ich rezultaty powinny się wpisywać w przyjęte tutaj cele. Założono bowiem, że celem interdyscyplinarnego dyskursu na temat „filozoficznego podłoża sztuki i nauki urbanistycznej” powinno być wypracowanie filozoficznych, kulturalnych i politycznych podstaw nowego projektu miasta pierwszej połowy XXI wieku. Potrzeba filozoficznej syntezy podstawowych problemów urbanistyki w czasach kryzysu z przełomu drugiej i trzeciej dekady XXI wieku to główne przesłanie tego tekstu. Innymi słowy, wypracowanie filozoficznej — a zarazem urbanistycznej — syntezy na temat kultury miejskości w I połowie XXI wieku to jeden z warunków *sine qua non* sensownej reakcji na wymienione kryzysy. Oznacza to, że w postulowanej syntezie oraz w założeniach tkwiących u podstaw nowej idei miasta, kluczową rolę odgrywać powinny kulturowe interpretacje miejskości wypracowane z perspektywy „urbanistycznej filozofii wartości”.

Stawiając tezę o konieczności syntezy filozoficznej — i jej roli w kreowaniu kulturowej wizji miasta pierwszej połowy XXI wieku — autor inspirował się pismami Floriana Znanieckiego poświęconymi filozofii kultury (Znaniecki, 1987), ściślej — jego filozofii wartości, a także perspektywą filozoficzną wybitnego polskiego etyka — Profesora Józefa Tischnera — którą to perspektywę określa on w swoich pismach filozoficznych jako *myślenie według wartości* (Tischner, 2003).

Określając znaczenie i zadania syntezy filozoficznej, Znaniecki pisze: *Badania wielkich systemów filozoficznych starożytności i średniowiecza na tle całej kultury odnośnych epok wykazują, że każdy z nich był mniej lub bardziej zwartą syntezą poznawczą wszystkich tych wartości, które tworzącemu go myślicielowi (lub grupie myślicieli) przedstawiały się jako ważne. Jego logika i epistemologia powiązać się starały najistotniejsze wartości poznawcze składające się na wiedzę współczesną, naukową i popularną* (Znaniecki, 1987). Oczywiście, pojawia się tutaj pytanie — Czy w dzisiejszej kulturze urbanistycznej, w której wyzwaniem stają się coraz większa złożoność systemów miejskich oraz narastające konflikty miejskie i zagrożenia związane z rozwojem kultury i kulturą rozwoju, takie intelektualne przedsięwzięcie jest wykonalne? To kolejne z serii pytań, jakie powinny być przedmiotem postulowanej dyskusji urbanistów z filozofami.

W przypadku filozofii Józefa Tischnera siła jej oddziaływania jest — do pewnego stopnia — pochodną sporego ładunku filozoficznych inspiracji zawartych w jego tekstach z zakresu etyki

i filozofii twórczości (Bobko, 2003, s. V–L). Jest też niewątpliwie rezultatem literackich walorów jego książek¹³. Uwagi te dotyczą zwłaszcza zbioru tekstów poświęconych problemom człowieka. Problemy te autor rozważa z perspektywy stosunku człowieka do wartości (Tischner, 2003). Filozofia człowieka jest centralnym nurtem twórczości Tischnera (Bobko, 2003, s. V–L; s. XVI–XL), a jego sposób myślenia o egzystencji ludzkiej wyznaczają sytuacje, w jakich *człowiek staje wobec wartości*. Dla postulowanej tutaj filozoficznej syntezy problemów urbanistycznych szczególnie inspirującymi okazać się mogą tezy Tischnerowskiej filozofii twórczości, które w jego myśleniu o wartościach podkreślają związki między etyką i kreacją oraz etyką i estetyką.

Według Tischnera *Etyka jako wiedza ma być wiedzą o sztuce tworzenia. Nielatwo jest mówić o sztuce tworzenia. Trzeba dobrze wybrać język. Bo nie każdy język nadaje się do etyki. Technika korzysta przede wszystkim z języka normatywnego, czyli języka nakazu i zakazu, ale dziś jej normatywna mowa staje się coraz trudniejsza do zniesienia* (Tischner, 2003, s. 198). Refleksja nad problemem języka w etyce — i sztuką zadawania pytań, które pomóc mają człowiekowi w odnalezieniu właściwej etycznie decyzji, w sytuacjach, kiedy życie stawia go wobec dylematów wartości — prowadzi Tischnera w stronę zagadnień, którym nadaje tytuł *Błądzenie w żywiole piękna* (Tischner, 2003, s. 288–298). W tekście tym pisze: *Piękno jest pięknem człowieka, piękno umożliwia poznanie jakiejś ludzkiej tajemnicy, jest łaską, która pozwala inaczej żyć i inaczej umierać. Czy to wszystko? Jakie znaczenie ma piękno dla tego, kto jest piękny? Jaki związek zachodzi między pięknem a jego podmiotem?* Dalej znajdujemy rozwinięcia tych pytań w kontekście estetyki Ingardena, Kanta i Kierkegaarda. Ten aspekt Tischnerowskiego myślenia według wartości (Tischner, 2003, s. 236–255) może być obiecującą linią argumentacji w obronie idei miasta pięknego. Powrócimy do niej w punkcie 5.2.

5.2. *Miasto Wartości-21* a wybrane kwestie aksjologiczne urbanistyki

Jako jedną z możliwych odpowiedzi na wyzwania wymienionych kryzysów — a zarazem potencjalny efekt syntezy wprowadzającej do urbanistyki myślenie w kategoriach filozofii wartości — proponuje się podjęcie próby konceptualizacji interdyscyplinarnego

projektu pt. *Miasto Wartości-21 (MW-21)*. Idea takiego projektu mogłaby wiązać koncepcje urbanistyczne typu *Smart City* wdrażające:

- a) osiągnięcia rewolucji technologicznych, takich jak *ICT (Information and Communication Technology)* czy *AI (Artificial Intelligence)*,
- b) zasady zrównoważonego rozwoju z ideami, które w różny sposób wytyczają nowe priorytety rozwojowe miasta i odmiennie akcentują właściwe im hierarchie wartości.

Lista wartości uznawanych za powszechnie cenione jest dość długa. Tu wymienimy jedynie dziesięć — wydaje się najważniejszych — cech, które przypisywano miastu jako priorytety jego rozwoju w kolejnych etapach rozwoju urbanistyki współczesnej. Mowa tu zarówno o traktatach, manifestach i teoriach, jakie weszły do kanonu urbanistyki od czasu modernizmu, jak i o tekstach wyrażających idee najnowsze. Podkreśla się w nich, że miasto ma być: 1) bezpieczne, 2) zdrowe, 3) piękne, 4) funkcjonalne, 5) zintegrowane (pod względem społecznym i „konstrukcyjnym”), 6) zrównoważone, 7) inteligentne, 8) sprawiedliwe, 9) wspólne, czyli urządzone z respektem wobec zasady wspólnego dobra¹⁴, 10) zindywidualizowane, czyli rozwijające i chroniące wartości, które budują jego tożsamość.

Każdy z wymienionych atrybutów znajduje swoje interpretacje w postaci konkretnych zasad planowania i projektowania urbanistycznego. W znacznej mierze zmieniają się one odpowiednio do uwarunkowań danego etapu rozwoju urbanistyki. To oczywiście temat na odrębny tekst. W tym podsumowaniu ograniczymy się jedynie do zasygnalizowania niektórych urbanistycznych aspektów, akcentowanej już w Tischnerowskiej filozofii, współzależności między wartościami estetycznymi i etycznymi. Zagadnieniu temu należałoby poświęcić więcej uwagi rozważając problem kreacji w urbanistyce w kontekście uwarunkowań systemowych, które praktycznie wyeliminowały z procedur planowania miast możliwość respektowania, na szerszą skalę, kryteriów i zasad kompozycji urbanistycznej. Problem ten wiąże się również z degradacją pozycji, jaką w planowaniu miast odgrywa — i odgrywać powinno — projektowanie urbanistyczne.

W klasycznym warsztacie planowania miast projektowanie urbanistyczne było jednym z jego podstawowych narzędzi. Teraz, w warunkach neoliberalnego gospodarowania przestrzenią miejską,

¹³ Nie sposób tu również pominąć atrakcyjności formy przekazu dydaktycznej i duszpasterskiej działalności Profesora Tischnera.

¹⁴ Szerokie wyjaśnienia dotyczące konceptu dobra wspólnego przedstawione jest w tekście ‘The Common Good’ w *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/entries/common-good/>, (dostępne: 2.10.2020).

sytuacja ta uległa istotnej zmianie. Zarysowując jej tło, Profesor Krystyna Solarek pisze: *Projektowanie urbanistyczne stało się trudniejsze, ponieważ dekady ogólnie przyjętych paradygmatów urbanistycznych nie mają tu zastosowania, a różnorodność nowych pomysłów na kształtowanie miast i pomysłów na ich ulepszenie uniemożliwiła określenie pożądanych form zagospodarowania przestrzennego. Nikt nie wie, jaka powinna być ta „właściwa” forma, możemy tylko dalej szukać odpowiedzi* (Solarek, 2019, s. 238). Niestety, w ostatnich dekadach, obowiązujący system planowania przestrzennego doprowadził niemal do zaniku projektowania urbanistycznego w Polsce. Rodzi się jednak pytanie, czy ten problem jest specyfiką sytuacji, w jakiej znalazła się polska urbanistyka — ulegając presji agresywnych i nazbyt wąsko pojmowanych mechanizmów gry rynkowej, czy też może on mieć charakter ogólniejszy i wówczas należałoby go raczej przypisać do kwestii, które w naszych rozważaniach należałoby przypisać do „aksjologicznych — a zarazem — strukturalnych kwestii urbanistyki późnego liberalizmu”.

W koncepcji *Miasta Wartości-21* główną perspektywą, z jakiej formułuje się strategię rozwoju miasta, jest szeroko rozumiana kultura miejskości. Innymi słowy, ten rodzaj filozofii urbanistycznej sytuuje się w obszarze wspólnym dla obszarów znaczeniowych przypisanych pojęciom: „kultura” i „rozwój”. Jedną z inspiracji takiego ujęcia stał się dla autora tekst Profesora Władysława Stróżewskiego. Wśród źródeł inspiracji prezentowanego tutaj podejścia wymienić należy również filozoficzny tekst Profesora Władysława Stróżewskiego traktujący o złożonych — i jakże istotnych z punktu widzenia sztuki urbanistycznej — relacjach między kulturą i rozwojem (Stróżewski, 2001, s. 314–327). Refleksja nad logicznymi związkami między problemami urbanistycznej syntezy, budowanej z perspektywy filozofii kultury i filozofii wartości, prowadzi do zagadnień współzależności między kulturą i rozwojem. Wprowadzając rozróżnienie między rozwojem kultury i kulturą rozwoju, profesor Władysław Stróżewski (Stróżewski, 2001, s. 314–322) zwraca jednak uwagę, że *Kultura rozwoju oczywiście obejmuje i rozwój kultury* (Stróżewski, 2001, s. 320). Podkreśla również, że *Procesy te powinny być wartościotwórcze*, a wśród warunków kultury rozwoju wymienia jako postulat jego harmonię i dodaje,

że *Postulat harmonii nakazuje uwzględnienie wszystkich czynników rozwoju* (Stróżewski, 2001, s. 318–320). Przenosząc te tezy na grunt urbanistyki dostrzegamy, że wpisują się one w jej aktualny paradygmat, czyli w zasady zrównoważonego rozwoju. Mają też niemal fundamentalne znaczenie dla kierunków ewolucji współczesnej doktryny konserwatorskiej (Araoz, 2015, s. 9–18).

Problem harmonii jako jednej z naczelnych wartości należących do podstaw idei *Miasta Wartości-21* prowadzi w stronę refleksji filozoficznej nad rolą czynnika piękna w koncepcjach i teoriach urbanistycznych. Tu również znajdujemy potwierdzenie dla Tischnerowskiej tezy akcentującej związek estetyki i etyki w procesie kreacji. Przykładowo, w swojej książce pt. *Miasto i piękno miasta* Profesor Wojciech Kosiński pisał: *Badania dziejów sztuki budowania miast — od zarania do naszych dni — ukazują, że te wizje przegrały szanse wniesienia swego udziału w doskonaleniu miast i znalazły się na przysłowiowym śmietniku historii, które nie uwzględniały czynnika piękna. Co ważniejsze, symetria programowo-przestrzenna tych nieudanych kreacji sprawiła, że jednocześnie ich twórcy wzgardzili nie tylko czynnikiem estetycznym, ale także człowiekiem* (Kosiński, 2011, s. 172).

Ta filozoficzna lekcja z historii urbanistyki staje się jeszcze jedną inspiracją otwierającą kolejne pytania. Powinny się one odnosić do kwestii zmian systemowych, które należałoby uwzględnić rozważając uwarunkowania projektu *MW-21 (CV-21)* po to, aby ta głęboko humanistyczna refleksja Profesora Kosińskiego znalazła odpowiedni wyraz w tym projekcie. Dotyczą też problemu sacrum w urbanistyce XXI wieku i roli wartości symbolicznych w nowej konstrukcji urbanistycznej miasta. Pytania te wymagają z kolei odniesień do antropologii kulturowej miasta, ale wkraczają też w sferę polityki i prawa, a szerzej — dotykają problemu autorytetu, a nawet absolutu, jeśli zgodzimy się z ewentualnością, że w przyszłych umowach społecznych, otwierających szanse istotnych korekt ustrojowych, znajdą się odwołania do tej rangi autorytetu. Ale rozwinięcie tych kwestii wymagałoby wyjścia poza ramy tematyczne zakreślone dla tego wstępu. To raczej sygnał problematyki kolejnych artykułów przewidzianych w planie cyklu, który ma on otwierać.

AN INTRODUCTION INTO THE NEW PHILOSOPHY OF URBANISM

The author dedicates this paper to the memory of Professor Wojciech Kosiński — the architect, artist, and scientist whose interpretations of the presence of the beauty in the concepts of architecture, urbanism, and landscape architecture, turned out to be strongly supportive for the argumentation revealing one of the most significant truths of architectural and urbanistic aesthetics. Namely, Professor Kosiński's texts have been convincing for the thesis, that in these disciplines — concerned with the art of shaping space — important feature of experiencing this space, as well as, intellectual, and emotional maturing of the related ideas and concepts — and consequently wise building of respective spatial forms — is the art of well balancing the proportion between the environmental values of our urban life. In this way, Professor Kosiński confirmed the validity of these theories which are derived from the conviction that the philosophy of values, cultivated in a given cultural circle, is an indispensable part of its architectural and urbanistic culture. The author of this text wishes to emphasize that this architectural and urbanistic style of thinking about the city, and its values, corresponds with the main assumptions of this paper and its philosophical message.

1. ASSUMPTIONS AND THE MESSAGE: THE EXISTENCE OF URBANIZED MAN AND THE CULTURE OF URBANISTIC SPACE

1.1. Philosophy and urbanism: the art of synthesis and the 'Big Theme'

Both philosophy and urbanism provide considerable evidence that practicing the art of synthesis — the painstaking assembly of the whole image from individual 'scraps' provided by disciplines, necessary to solve the problems inherent in a given main topic — becomes a necessary condition for the results of these efforts to be intellectually satisfactory. This methodological assumption applies especially to the situation when the 'main actors' of such a project are trying to build the foundations of the interdisciplinary platform of the 'Big Theme'¹⁵. Here, we are talking about a kind of project platform, which consists in explaining cultural phenomena and processes of structural change, the nature of which is characterized by a high level of complexity and special importance for our civilization. In this case, the name also refers to design strategies — especially urban design strategies and strategies of integrated town planning that treat culture as the intellectual backbone of the city project.

In other words, this philosophical and methodological assumption applies in particular to projects that aim at a **cultural urban synthesis**. It would consist in merging — at a high level of abstraction — partial interpretations of urban phenomena and the problems of urbanistic profession. These interpretations should be the result of research into the conditions, as well as perspectives and changes that determine the culture of urban life. They would concern the quality of its environment and urban concepts, assessed *vis-à-vis* the multitude of factors that should be taken into account when considering the cultural meaning of human existence. Such an understanding of the 'Big Theme' of urbanism implies a relationship between philosophy and urbanism that would emphasize the cultural dimensions of the city and urbanistic profession.

Culture reveals both the light and the dark sides of human life. But here we are talking, first of all, about the philosophy of city culture and the cultural philosophy of urbanism, i.e. the areas of thinking in which — while reflecting on urban life — we try to show the 'existential layers' of the city that hide its dramas and successes, but also to return attention to those functions of culture that give greater shine to the joyful sides of the city. They give depth and flavor to those expressions of happiness without which our city life would be unbearable. These cultural aspects of urbanism must also be taken into account when discussing its philosophy. We must remember about them when we define the principles of land use controls as well as the urban design decisions creating future arrangement of urban space. The philosophy of urbanism understood in this way means — generally speaking — cultural thinking about the city, its life, social spaces, and the architecture of the city.

¹⁵ The phrase 'Big Theme' is sometimes used to refer to the ideas, conceived as a general explanation of the nature of order and harmony, as well as to the cultural phenomena and processes of structural change — of particular importance to our civilization. For the examples, see: Jamie James, *The Music of the Spheres. Music, Science, and the Natural Order in the Universe*, New York: Grove Press, Inc.; Polish translation: (1996), *Muzyka sfer. O muzyce, nauce i naturalnym porządku wszechświata*, Kraków: Znak.

1.2. Thinking about the city and urbanism in terms of culture: philosophy and urbanistic values

Thinking about the city and urbanism in the categories of culture reveals, organizes, and creates the values of human life in the city. In urbanism these values are interpreted and integrated according to the design strategies enabling to create the new ones. Thanks to this, our urban existence takes on a deeper meaning. In the case of urban space, experiencing it culturally — and building urban structures in line with the logic of this experience — requires constant practice of the art of cultural thinking about places; new ways of discovering the value of places and their integration in such a way that they create the cultural *urban construction of the city*. This means the necessity to merge — according to the doctrine of sustainable development — the physical components of the urban structure, and to include them in a certain systemic complexity of material and non-material values, so that they form a logical whole — also in terms of ethics and aesthetics.

Already in the architectural tradition of urban art, the city was treated as a cultural entity, and the basic tasks of urbanism concerned the interpretation and protection of the existing values of the urban environment and the creation of the new ones so that they enrich the broadly understood culture. This means the need to confront classic, modern and postmodern concepts of existential space with their current counterparts formulated on the basis of urban planning. The author calls this research area *a new philosophy of urbanism*. It is understood as the art of revealing, creating and protecting the various values of urban space — the environment of urban life. The identity of this philosophy is determined by a perspective emphasizing the role of close links between ethics and aesthetics. In other words, an important axiological assumption of this perspective is the postulate of merging into a harmonious whole the culturally diverse values, so that the relations between man and his urban environment — including relations that build a community and open an individual to the Other — enable sustaining diverse, and mutually ordered forms of urbanity. Such ordering means a wise — and therefore also ethical and aesthetic — reaction of urban planners to a problem corresponding to a given strategic situation. Urban strategies for designing, planning and managing changes in urban space should adequately specify this general principle.

The city is regarded here as a cultural being and the main tasks of urbanism as the interpretation, and

the protection of existing values of urban environment, as well as the creation of new values in the way which enriches broadly understood urban culture. In case of urbanistic space, in order to experience its culture — and to build urbanistic structures according to the logic of this experience — we have to practice, permanently, the art of discovering new values of places regarded as the potential elements of urbanistic construction of the city. This construction, in turn, should be imbedded into a larger, and complex, system of immaterial values, so that they would create a logical whole — also in term of ethics and aesthetics. Therefore, it is also assumed that this *Introduction to a new philosophy of urbanism* should assist those interested in studies on the cultural project of the city in the first half of 21st century.

In the approach presented here, the reading of texts on the doctrinal foundations of sustainable development strategies and the sources of classical sociological theory is also of particular importance. In the case of the latter trend, we are primarily interested in theoretical works dealing with the mutual relations between the theory of urban social space, the psychology of architecture and the new theory of urban planning and architecture. In research on the philosophical ideas of urbanism, an important role is played by references to those ecological, sociological and political concepts about the idea of the common good and the nature of spatial order, which are an attempt to go beyond the almost classic division into neoliberal and pro-social approaches. The author assumes that new urban concepts implementing the doctrine of sustainable development will seek ways of rationally linking these two approaches.

The assumptions presented above mean that in the discourse on the philosophy of urban planning, theories that help to grasp new meanings that are taking on elementary notions, principles and concepts of urban planning today and in the foreseeable future are particularly important.

2. INTENTION, SUBJECT, APPROACHES

2.1. Philosophy and cultural project of the city in the first half of the XXI century

As already mentioned — according to the author's intention — this text may be useful in directing further studies on the cultural project of the city in the first half of the 21st century. We are talking about a project in which the issues of the culture of urban space will be included in the wider context of knowledge about the city. Reading texts on the doctrinal foundations of sustainable development strategies

and the sources of classical sociological theory is of particular importance here. In the case of the latter trend, we are primarily interested in new interpretations of the relationships between architectural and urban concepts of social space and public spaces of the city and their theoretical counterparts in the psychology of architecture and sociology of the city. The presented assumptions show that at the beginning of such a postulated discourse on the philosophical foundations of town planning, the theories that help to grasp new meanings of these elementary concepts, principles and concepts of town planning become particularly important. This requires placing the ideas developed on the basis of the architectural and urban tradition in the broader context of theoretical concepts included both in the canon of sociology, social psychology and cultural anthropology of the city — as well as those concepts that belong to the classic canon of literature on the *philosophy of polis*.

The mentioned thematic threads, which could be called *the philosophical elements of town planning* at the turn of the 20th and 21st centuries, appeared in the author's publications much earlier — about 40 years ago¹⁶. However, they concerned a fairly narrow spectrum of urban theory, and their philosophical background was rather sketchy. These were, first of all, attempts to present the philosophical context of some basic concepts of urban planning, or — in other words — a reference to the philosophical basis of selected urban strategies¹⁷. This time, the author set himself a slightly more ambitious goal. This article was intended as an introduction to a larger text. In this text, the topics mentioned would be organized, i.e. situated in a certain thematic structure, which in the philosophical tradition is reflected in the division of thinking about reality into ontological, epistemological and axiological issues (especially ethical and aesthetic). Let us add, however, that in philosophical attempts to 'unravel' the increasing complexity, as well as contradictions and conflicts that characterize contemporary urban reality, this classic division seems difficult to maintain. It is the need to outline the philosophical background, theoretical interpretations

and the practical consequences, this complexity, and urban conflicts that the author treats as the basic problem of conceptualizing changes in social, physical, political and cultural spaces of urban life. This problem should be the first topic of discussion between urban planners and philosophers. To put it briefly — the starting point for such a discussion should be conflicts and contradictions in new urban spaces: its sources, strategies for managing them and the principles of harmonizing corresponding changes in this environment. In research on the philosophical ideas of urban planning, a special role will be played by references to ecological, sociological, political and architectural and urban concepts of the idea of the common good and the nature of spatial order, the authors of which will try to go beyond — the almost classic — division into neoliberal and pro-social approaches to controlling changes in the urban space. The author assumes that the new concepts of implementing the doctrine of sustainable development should look for ways to rationally connect both these trends.

2.2. Multiplicity of realities and design strategies in urbanism

In philosophical treatises, the *multiplicity of realities* that Leon Chwistek (Chwistek, 1961) already wrote about, is associated with a multitude of philosophical and urban types of urban space: from classic, "Cartesian", to network and relational approaches. This observation refers to the number of interpretations of *urban space* present in ontological interpretations explaining its essence — the basic features of urban existence. The thesis emphasizing the multiplicity and complexity of urban realities also applies to epistemological concepts — to theories explaining the cognitive processes that correspond to our experience of urban space, but also to axiological ideas, the subject of which are philosophical concepts of its evaluation, both in ethical and aesthetic terms.

In the search for an intellectual framework for a new urban theory, philosophical concepts concerning the ontology of the *existential space of the city* gain significance again. For these concepts it will be important, for example, to reread Heidegger's philosophy, but also to ontological and ethical interpretations of the interdependence between changes in the physical and socio-economic space of the city of late capitalism. We are talking about the interpretations we find in the works of David Harvey. Harvey also presents his interpretation of postmodern concepts regarding the perceptual space of the city. Let us add that — since the famous theory of Kevin Lynch — this concept

¹⁶ The author's first study, thematically related to this current of his work, was the text written in the Center for Metropolitan Planning and Research, The Johns Hopkins University, Baltimore, MD, *Contradictions in American Downtownscape: Three Prospects for Urban Centrality*, Metro Center, JHU, Baltimore, 1978.

¹⁷ We are talking here, above all, about design and planning strategies for urban regeneration and control of changes in spatial metropolitan structures, as well as about the philosophical aspects of strategies related to urban cultural heritage and the philosophical basis of conflict management strategies and techniques in urban planning.

is still an interesting — and intellectually promising — field of joint research and theory in the field of city epistemology, landscape aesthetics and the latest digital urban models attempting to objectify the values related to the visual perception of space.

As in the case of architecture, urban planning is the art of shaping space. Only that — unlike architectural space — the multidimensionality of urban space causes greater difficulties for those who take up the challenge to build a philosophical synthesis of spatial order in the conditions of contemporary — and future, almost unpredictable — urban reality. This task becomes even more ambitious if we assume that the basic reference for such considerations will be the idea of *relational space*¹⁸. Moreover, returning to the previously declared intentions, two currents of considerations on philosophical thinking in urban planning and the role that the themes assigned to urban planning played or should play in philosophy will be linked here in the form of a synthesis. One of these trends concerns questions of a philosophical nature that are of particular importance for the development of the theoretical foundations of the scientific discipline of *architecture and urban planning*¹⁹. In this sense, this trend can be called the philosophical basis of the new urban theory. The second trend, on the other hand, is devoted to generalizations that can be treated as urban issues of *practical philosophy* — interested in having a practical impact on changes in *urban spaces*. This orientation towards the practical side of controlling changes in the arrangement of urban living spaces requires references to such urban planning topics as urban policies and urban strategies. The latter term is used here in three meanings, as:

- a) urban development strategies, which belong to the classic urban planning instruments,
- b) design strategies used in urban design,
- c) a set of strategic assumptions, constituting an important phase of the conceptualization of a city project, treated as cultural whole.

¹⁸ The idea of ‘relational space’ and ‘an actor-relational approach to urban planning’ were presented by Luuk Boelens in his book: *The Urban Connection. An actor relational approach to urban planning*, 010 Publishers, Rotterdam, 2009.

¹⁹ Cf.: Zuziak, Z.K. (2008), *On the identity of urbanism*, Krakow: Krakow University of Technology Publishing House; and also: Zuziak, Z.K. (2019), ‘The scientific face of urbanism. From notes on models of city architecture and spatial management’ [in:] Gzell, S. (ed.) *Architecture, urbanism, science*, Warsaw: PWN, pp. 63–108. In the latter text, the author announced the need to redefine the existing conceptual apparatus and to revise some of the earlier generalizations. In this case, it is a step in a similar direction, only with regard to the second text.

The latter type of strategy is called here the *VBC21* strategy, which means: *Value Based City21*, i.e. the strategy of a city based on values.

2.3. Urbanism and new theories and urbanistic construction of the city

Both of the above-mentioned considerations — the philosophical basis of urban theory and urban issues of practical philosophy — are to lead to an attempt to outline a certain intellectual structure. It would play the role of a new ‘core’ of philosophical thinking about the values determining the quality of urban life in new conditions. We refer to these conditions here conventionally *Post-COVID Urban Space*. When defining the issues of such a new intellectual construction of urban planning, we see — as a priority — the need to discuss the philosophical background of the fundamental problems of designing and planning the development of urban spatial structures, as well as research on the spatial aspects of developing new forms of urban life. Their thematic scope should concern the philosophical perspectives of redefining urban planning, its basic problems and the more important theoretical concepts related to these problems. The philosophical issues that should be indicated in *the new city project* are of particular importance here.

The phrase *the new city project* denotes a set of logically related new ideas, corresponding urban concepts and principles, which can be called the philosophy of city development control including the philosophical basis of the principles of its design and planning. This thematic group also includes — very important for contemporary urban planning — philosophical threads that appear in the architectural literature about urban design and planning strategies²⁰. Design and planning strategies can be treated as perhaps the most characteristic determinant of changes taking place at the philosophical level of architectural and urban thinking, and the strong connections between these two spheres of thinking about urban living space are — according to the author — the feature that best reflects the specificity of the scientific discipline *Architecture and urban planning*. Its best expression is the term *city architecture*. Its significance is expressed by the strong influence that Aldo Rossi’s famous treatise *The Architecture of the City* (1st edition — 1966) had on the theory of architecture

²⁰ An example of a text which — according to the author — is very important for the development of architectural thought on design strategies is the book by Rafael Moneo entitled *Theoretical Anxiety and Design Strategies in the Work of Eight Contemporary Architects*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England.

and urban planning, and contemporary research on the morphology of the city shows that this direction of thinking about the city should be continued. Rossi's typological ideas and his studies on the evolution of the architectural structure of the city may be a very good starting point for new research linking analyzes of urban morphology with model interpretations of the socio-spatial structure of the city. The phrase *socio-spatial construction of the city* is intended to suggest that, starting from the interpretation of new morphological types of urban tissue, the philosophical foundation of thinking about the environment of urban life, one should also look for those areas of urban planning and architecture which — when describing the relationship between society and its space — connect this discipline with sociology, anthropology, economics and city geography.

The above stated assumptions imply that, in the beginning of the postulated discourse on the philosophical foundations of urbanism, particularly important become theoretical approaches which help us to grasp new meanings of elementary concepts of urbanism. They have to be imbedded in the contest of theoretical concepts belonging to the canon of urban sociology, urban economics, cultural anthropology, social psychology of the city, and other ideas related to the philosophy of polis.

3. QUESTIONS: NEW SOCIAL SPACES AND THE INTELLECTUAL MATRIX OF URBANISM

3.1. Questions of urbanism and the philosophy of the city

There is a view that asking a good question is one of the most difficult — and perhaps the most important — skills that lead to the development of science — especially in those registers of thinking which, in the ancient tradition, were identified with the love of wisdom. Of course, we are talking about philosophy. Following this path, it should be assumed that if we decided to take up the topic called *the philosophy of urban planning*, our considerations should be started with questions about the relationship between these two disciplines. If we are ambitious on this topic, we should start with questions that will help to shed new light on those areas of thinking about urban life where urban research and practical human activities aimed at the sustainable development of cities²¹ are of

interest to philosophical thought. There are also important questions about those areas where the urban theory — helping to understand the laws governing this development — seeks, or should seek, its intellectual foundation in philosophy. In other words, we are interested in questions that can bring important — and intellectually promising — threads to a conversation that would be a form of meeting between urban planning and philosophy. Such a discussion should include both urban issues, which have already marked themselves quite strongly in the philosophical tradition, but are still present in its new concepts about the human condition in new versions of the urbanized environment, as well as those questions of urban planning in the 21st century that concern complex problems of the development of urban life culture and — due to their complexity — their conceptualization requires a foundation of philosophical reflection.

The next questions concern an attempt to formulate a problem that is to define the main axis of our considerations. The first question is: How — on the basis of an interdisciplinary discourse — to extract new perspectives of logical connections between the philosophical problems of contemporary urban planning and those issues that concern the logic of the processes of contemporary changes in urban reality, and at the same time are of interest to philosophy and formulated on the basis of social sciences? Urban planning is understood here as a discipline of science which — together with architecture — deals with the principles of building spatial structures of the urban environment and which — according to the classification of sciences in Poland — belongs to the field of engineering and technical sciences. In other words, it is a question of the relationship between the most important trends in contemporary urbanism and philosophical texts and sociological theories, in which we find clear attempts to formulate a philosophical position on the social and environmental problems of the contemporary city.

When identifying these potential areas of common interest, we should first formulate a set of questions relating to the principles of the new urban policy. These principles should be considered and evaluated in ontological, epistemological and axiological terms. The latter should concern — above all — the ethical and aesthetic problems of urban planning, which are becoming an increasing challenge for the city (especially the Polish city) at the turn of the second and third decades of the 21st century. If we consider that the principles of the new urban policy should arise from the vision of the city's design — understood as the general framework of spatial forms of urban life in determinable conditions for the third decade

²¹ We are talking about such spheres of intellectual activity related to urban life and its environment, such as research, policies, strategies and urban operations.

of the 21st century (Zuziak, 2015, s. 5–23) — then our problem can be formulated as a set of questions about the philosophical basis of such a design.

3.2. New urbanity and philosophies of social space

At this point, it would be tempting to redefine the city and urban planning or to review new ways of defining the city and views on the scientific and professional identity of urban planning. However, this task would require a separate text. Instead, we assume here a somewhat simplifying assumption that in the face of suburbanization and metropolisation and other processes of transformation taking place in urban spatial structures, the existing definitions of a city lose their explanatory power. The city becomes a ‘fuzzy’ creation, and in considerations at the level of abstraction, appropriate for conducting a philosophical dialogue, the concept of *city life* seems better.

We should also remember that *everyone has their own city within them*, and the criteria and principles of a good city, that is good city life, remain the key issue. Good, in the sense of — consistent with the values recognized ethically at a given level of development and aesthetically acceptable within the criteria of a given cultural circle. Finally, *last but not least*, the slogan *Good city* means a living space shaped in accordance with the generally applicable doctrine of sustainable development. In such a context, urban planning can be defined as a discipline of art and science which — together with architecture — deals with built structures and strategies for sustaining and harmonizing development in the urban living environment, or more succinctly — new, sustainable, urban strategies and the corresponding built environment structures (*urbanity strategies and their structure of built environment*). The perspective corresponding to this definition is best reflected in the question of the mutual relations between social and architectural and urban space. In the sociology of the city, *social space* is most often defined as a space to which the following attributes can be assigned:²²

- a) collective production process,
- b) ownership,
- c) meanings and values,
- d) references to the features of the people who inhabit it and cultures associated with it,
- e) distances measured differently than in the case of physical space.

²² Cf. Wikipedia: https://pl.wikipedia.org/wiki/Prze%C5%84_spo%C5%82eczna, (accessed 13.10.2020).

3.3. The idea of space production, the concepts of social justice, and the social logic of urban form

The idea of *the production of space* is related to the theoretical reflection of one of the greatest contemporary philosophers of the French left — Henri Lefebvre²³. In his writings, Lefebvre places this concept in a broader theoretical context. He describes it as *the analytical science of the city*. It is a kind of outline of the philosophy of urban life in which the idea of *the right to the city* plays an important role. *Right to the City* is also the title of Lefebvre’s famous essay (Lefebvre, 2012), in which he conducts one of the most inspiring analyzes of social needs, linking it with the evolution of the main ideas of humanism. Let us note, however, that his interpretation of basic urban planning ideas and their connections with urban utopias — especially socialist ones — takes on slightly different colors today. In those who have had the sad experience of the so-called of real socialism, many of Lefebvre’s formulation will probably be accepted with a fair dose of skepticism, but in the context of the socio-spatial dysfunctions of late liberalism — or, as some prefer — neoliberalism, it is hardly surprising that his postulate to develop a political program of urban reform is still ideologically and sociologically carrying theoretical concept. Not only that — it seems that it is precisely these considerations that make Lefebvre’s work become the subject of lively interest again in the circles of the young left wing. To some extent, David Harvey²⁴

²³ Cf. Lefebvre, H. (1974), *La production de l’espace*, Paris: Anthropos; cf. also: Lefebvre, H. ‘Right to the city’, *Practice theoretical*, 5/2012; ed. I: ‘Le Droit a la Ville’, *L’Homme et La Societe* 6/1967. Among the Polish sociologists of the city, a relatively broad discussion of Lefebvre’s works can be found in the writings of Bohdan Jałowicki, see: Jałowicki, B., Szczepański, M.S. (2006), *City and space in a sociological perspective*, Warsaw: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2006.

²⁴ David Harvey — an outstanding philosopher and city anthropologist; one of the most frequently cited contemporary humanists dealing with a critical analysis of phenomena taking place in the space of a modern city. In his research on the social aspects of urbanization, he adopts a Marxist perspective, but this relies mainly on references to the Marxist conceptual apparatus and — to a large extent — Marxist methodology of critical analysis, while the main axis of Harvey’s discourse can be seen as an example of a modern — and even postmodern — way of framing basic problems of the theory of town planning. The most clear interpretation of Harvey’s message can be found in two of his books: *Social Justice and the City* (1973), The Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, USA; *The Condition of Postmodernity. An Enquiry*

is following Lefebvre's footsteps — but most of all — the paths of Karl Marx's thought. In his ontological, epistemological and ethical interpretation of the concept of urban social space, the political and economic interpretation of the interaction between the spatial form and the social process plays a central role. David Harvey develops this idea in his famous book *Social Justice and the City*. This work can be treated as a kind of critical theory of urbanization, and at the same time an attempt at an interdisciplinary approach. Harvey pays particular attention to the political determinants and ethical implications of liberal urban planning practices. It discusses not only the different types of spatial imagination, linking them with philosophical and geographical interpretations of social behavior, but also highlights the way in which these intellectual concepts relate to urban planning practices, and — through them — explains how changes in spatial development affect one of the fundamental values which is the sense of *social justice* (cf. Zuziak, 2008, s. 22). In this sense, it can be said that in Harvey's approach, the social space is presented as a kind of postulate of the *spatial justice* or the *spaces of justice* (cf. Harvey, 2012).

In both Lefebvre and Harvey, the process of creating social space is considered primarily from a political science perspective. However, equally important are theories and models interpreting the emergence of social space and, consequently, the logic of social space in the context of technological changes. This is primarily about the impact of factors related to transport and ICT on changes in the settlement space. An important 'construction material' of models explaining the dynamics of functional and spatial urban structure are algorithms capturing the relationships between mobility patterns and their corresponding localization behaviors, and the components of the urban form. This group includes a large 'family' of models that associate transport models with land use models. The *paradigm of spatial decisions* by T. Zipser (2010, pp. 21–30) is an example of a theory that constitutes the basis and, at the same time, a generalization of a structure-creating mechanism in which an important role is played by the relationships between contact patterns and the location and formation of various activities in space.

Among the contemporary theories dealing with the social aspects of spatial logic of urban structures there are network approaches and concepts of urban morphology, which in their cognitive assumptions

---

into the *Origins of Cultural Change* (1989), Basil Blackwell, UK.

refer to the theory of complex systems. An example of such an approach is the idea of Bill Hillier's '*social logic of urban form*' (cf. Hillier, 2007; 2008). In subsequent works developed in the research team of Hillier from Space Syntax Limited and from the University College London (UCL), the key role — as the author himself writes — is played by the concept of 'spatial configuration'. Like sociologists and anthropologists, Hillier treats space as an 'aspect of social life', and his 'space syntax' is an analytical tool which, thanks to appropriate computer software and an extensive database, turns out to be useful both in interpreting urban structural changes and their design.

When considering the relations: social space, city architecture and the philosophy of urbanity, it is also appropriate to consider the following two questions²⁵:

- To what extent do urban planners' views on shaping urban space reflect the real social needs and the assessment of the real impact of cultural values of a given urban community on her behavior?
- How to make the society aware of the issues of necessary urban transformations and to sensitize to the undesirable effects of wrong decisions?

These questions open a list of further issues, each of which can serve as a specific identifier of the author's perspective. For example, when reading the phrase: *views on shaping urban space*, the following questions will probably arise: Whose views? Ideologists? Theorists? Practicing town planners? Legislators? Let us note that the interpretation of these views is the task of the sociology of the city and the practical sphere of the philosophy of urban planning — 'the philosophy of managing changes in space'. In turn, speaking of social needs, we will probably ask: whose needs? We can also go further and — taking into account the realities of the system — state that, on the basis of neo-liberal ideology, controlling urban changes consists more in adjusting them to changes in demand than to social needs — regardless of the fact that in the official strategies that constitute usually declarations about the need to solve specific social problems of the city. In other words, if the discussion on the social impacts of urban planning — and the impact of social behavior on its quality — is to be pragmatic, it must take into account the broad context of urban policies in the social, economic, ecological and cultural spheres. In the face of an increasingly visible 'cultural war', the needs and values underlying the culture/cultures of an

---

²⁵ In these parts of the article, the author used the unpublished text of a paper presented at a scientific conference devoted to the relationship between architecture and social space. This conference — titled *The Social Role of Architecture* — was organized by the Podhale State Higher Vocational School in Nowy Targ on 6–7.12.2013.

urban territory — but also the cultural consequences of its links with its surroundings — are becoming almost a key determinant of tensions and conflicts in the city's strategic situation. For these reasons, cultural policy becomes a kind of 'clutch' between the physical and social spheres of urban policies. The philosophy of culture should be an important component of its foundation.

4. SPATIAL ORDER: A NEW ARCHITECTONIC OF URBANITY AND THE ARCHITECTURE OF THE CITY²⁶

4.1. The idea of public good and the concepts of spatial order

In the analysis of the links between the theory of urban planning and philosophy, questions about the logical interdependencies between social, political and architectural aspects of concepts such as the common good and spatial order play a particularly important role. It should also be assumed that these ideas should have a real translation into the principles of urban policy and the practice of their implementation. The starting point should be the *idea of the common good*. It gives the public authority the right to act in the field of building spatial structures and introducing changes in these structures. Of course, in line with — almost universal — legal rules, these changes are to be undertaken in accordance with publicly defined strategic goals, such as: safety of residents, public health, improvement of urban living conditions, sustainable development, protection of resources treated as highly valued values, etc.

Another basic concept of urban planning — and at the same time a category of common good — is *spatial order* (cf. Jędraszko, 2005; cf. also Zipser, 2005). The reinterpretation of its principles — according to the requirements of the new strategic situation of our cities — is one of the most important tasks of urban theory and practice, but the creation of new, legal conditions for more effective compliance with them is a policy obligation. The changes taking place in Polish cities also reflect the weakness — or rather the absence — of the state's *urban philosophy* and the low urban awareness of local governments. It is expressed in almost all areas that make up the *urban*

space: political, ecological, cultural, socio-economic and technical. In particular, the weakened position of the public interest in the legal sphere requires strengthening — where the basic rules of the real game for space are defined. This area of state responsibility — crucial for the rationality and effectiveness of urban planning activities — has become a game field, the rules of which are not always clearly articulated, and the real interests that play out in it are often consciously veiled. As a result, the public good has been over-dominated by particular interests, and the position of public authority *vis-à-vis* these interests is significantly weakened.

Changes in the development of urban space are characterized by an increasing intensity of conflicts and polarization of interests, and the democratization of public life and the growing importance of private property mean that urban development increasingly depends on the ability of wider cooperation between stakeholders participating in decision-making processes, which affect changes in space urban life. Hence, there is also a significant change in the understanding of the role of an urban planner, and, consequently — a change in the professional profile of an urban planner and a significant change in the proportions between thematic trends shaping the scientific profile of urban planning. This shows the particular importance of urban experts taking up the difficult role of negotiator or mediator who is to assist politicians and the local community in reaching a compromise. 'Classic' interpretations of the spatial order emphasize a certain durability of its rules, certainty — and even a kind of timelessness. In this 'bundle of trends' theoretical and practically applied regulatory systems, there is no lack of references to values recognized in philosophical, cultural and political terms. In terms of the political foundation, the applied solutions differ in the distribution of accents in the way of mitigating the conflict between the market and cultural value of space. In liberal doctrines, the market value prevails, in socialist or rather socializing — socio-cultural terms. One could say that the situation of Polish town planning is characterized by a peculiar contradiction consisting in the decisive advantage of the liberal approach to space, with the simultaneous weakness of market mechanisms and low effectiveness of legal tools that would mitigate the 'imperfections' of the market.

4.2. Architectonic of urbanity and the new architecture of the city

In these considerations, it was assumed that the urban order can be treated as a set of facts, phenomena, concepts, rules and actions aimed at linking in a logically

²⁶ In this part of the discussion, some parts of the author's text from the paper entitled *Urbanistyka, polityka, samorząd*, prepared together with Tomasz Kayser for the 2nd Congress of Polish Town Planning in Wrocław and published in the volume *Urbanistyka w działaniu: teoria i praktyka* edited by T. Ossowicz and T. Zipser, published in the series *Urbanista*, Warsaw, 2006; cf. also: Zuziak, 2008.

coherent and harmonious — in the substantive and formal sense — the whole two spheres of urban planning: new urban architecture and city architecture. *Urban architecture* means a systemic order concerning various areas of urban life space, while the term *city architecture* is used here in the meanings given to it by Aldo Rossi (Rossi, 1984). It is also appropriate to comment on the slogans *the architects of urban life* and *the architects of urban life*. Introduced into philosophy by E. Kant, the concept of an architect links the concept of a systemic order with such important — according to him — features of scientific thinking as: idea, goal and the corresponding form of the whole. In his *Critique of Pure Reason*, in the third section, *The Architectonic of Pure Reason*, Kant called architecture the art of (creating) systems, that is *the unity of various cognitions subordinated to a certain idea. This idea is the rational concept of the form of the whole, as long as it determines a priori both the scope of what is diverse and the place of (individual) parts in relation to each other* (Kant, 2001, p. 609). In Kant, the architectonic of pure reason occupies a key position in the methodology of all philosophical reasoning, that is, *the laws of human reason*. It reflects the spirit of the Kantian system in which — significantly — the concepts of space and time are laid out in the chapter on transcendental aesthetics.

In theoretical considerations and planning concepts formulated from a social and socio-economic perspective, the idea of order too often detaches itself from determinants that can only be identified in the context of physical space. We come across arguments that practice provides a lot of evidence of the resistance that social matter puts against attempts to enter various forms of social life into the patterns of ordering physical space. I am talking here especially about the criticism of spatial patterns used by the traditional territorial development planning workshop. It is one of the basic problems of urban and regional planning; it is a problem which — according to the author — reflects the social dilemmas of architecture, and we treat the slogan ‘architecture’ here as an intellectual construction covering almost all issues related to the construction of settlement structures. After all, the word ‘architecture’ is very capacious. Generally speaking, this concept means the art of shaping space, but its meanings cover a broader range than what is usually attributed to the architectural profession. Architectural thinking means — or rather should mean — the tendency to shape the space of human life in an orderly manner, that is — taking into account functional, structural and formal requirements. In this broader approach, one can speak of *the architecture of the city*. In his

own theory of city building — formulated at the meeting point of architecture and urbanism — Aldo Rossi introduced his definition of *the architecture of the city*, treating this concept as an important one for the conceptualization of those attributes of urban space that help to understand the impacts integrating the city structure and influencing its identity. By using the term *the architecture of built urban environment* here, we mean a spatial arrangement built to support functions that correspond to the life of urban human communities and their relations with the environment. The main attributes of such a system are: functionality, logic of construction, morphology of the urban tissue, the values of the architectural and urban form, and the immune mechanisms of the urban system (see: *resilient city*).

5. CODA: TOWARDS THE IDEA OF THE CITY OF VALUES 21 (CV-21)

5.1. Crises, urbanistic syntheses and the philosophy of values

Coda is a form of expression where there is a place and time to look again at the purpose of the main statement. In the case of this paper, we are talking about its goals, philosophical and methodological assumptions, as well as its message. In the introduction, the author declared two intentions:

- a) the will to outline the philosophical background common to the problems that are the main challenges of urban planning at the turn of the 20th and 21st centuries,
- b) to sketch the idea of a ‘new opening’ of today’s urban planning.

Behind this phrase is the process of formulating the philosophical assumptions of the new cultural vision of the city. We mean a vision understood as an interdisciplinary project interpreting the new faces of urbanity, observed from the perspective of changes in value systems identified with the condition of human existence. In line with these goals — and the assumptions made — the author formulated questions that could bring a new potential of inspiration to the discussion between philosophers and urban planners. Such dialogue is essential. There is an urgent need to develop a wise response to the threats posed by successive global crises: climate change, a dramatic increase in environmental pollution, growing social tensions and the economic crisis expected as a consequence of the COVID-19 pandemic. Both for philosophy and urban planning, crises are a time of reevaluation. Crises bring significant changes to our city life. They are struck by the uncertainty of

tomorrow, and this triggers the need to regain permanent — and often forgotten — points of support. Philosophy, humanities and social sciences can help in this, but also openness to intuition. It is these areas of thinking and feeling the situation that guide us towards the most important matters. They teach and prompt us to rethink our value systems in such a situation. They make them aware of the importance of the ability to wisely experience them and to interpret them in the context of elementary notions of social life. For urban planning, this means the necessity to rethink the principles and concepts of urban development, which in recent decades have seemed to be almost certain indications of science. It also means the need to redefine the city itself and the urban profession. These postulates relate primarily to urbanistic topics, which link the theories of sociology, anthropology and city economics with political sciences and environmental sciences, as well as urban theories and concepts that are firmly embedded in such disciplines of technical and engineering sciences as architecture, civil engineering and environmental engineering.

As has already been emphasized, in such ‘anti-crisis dialogue’ at least **two strands of philosophical synthesis** should meet. The first strand refers to the fundamental questions of philosophy that should stimulate deeper reflection on the existential condition of man in the new urbanized environment, and — therefore — this trend of thinking about the city and urbanity could be treated as a contribution of philosophy to the development of a new urban theory on the human environment in the first half of the 21st century. This trend can also be classified as a specific manifestation of a new existentialism — a philosophical reflection on the problems of existential space that face today’s urban planning. But we are also talking about philosophical problems and social conflicts caused by urban planning itself. Its doctrinal inconsistencies and weaknesses in the sphere of instruments.

On the other hand, in the second synthesis stream, regarded here as the contribution of urbanism to the development of the philosophy of urban culture, the emphasis is placed on the relationship between culture and new forms of urbanity. It mainly concerns urban issues related to changes taking place in urban spaces and which, studied from a philosophical perspective, should become the subject of redefinition on the basis of urban theory, so that they can constitute the current basis for creating new visions of the city. Thus, their results should fit in with the goals set here. It was assumed that the purpose of the interdisciplinary discourse on the ‘philosophical basis of art and urban science’ should be to develop

the philosophical, cultural and political foundations of the new city project in the first half of the 21st century. The main message of this text is the need for a philosophical synthesis of the basic problems of urban planning in times of crisis at the turn of the second and third decades of the 21st century. In other words: developing a philosophical — and at the same time urban — synthesis on the culture of urbanity in the first half of the 21st century is one of the *sine qua non* conditions for a sensible response to the crises mentioned above. This means that in the postulated synthesis, and in the assumptions underlying the new idea of the city, the key role should be played by cultural interpretations of urbanity developed from the perspective of the ‘urban philosophy of values’.

In putting forward a thesis about the necessity of a philosophical synthesis — and its role in creating the cultural vision of the city of the first half of the 21st century — the author was inspired by Florian Znaniecki’s writings on the philosophy of culture (Znaniecki, 1987) more specifically — his philosophy of values and the philosophical perspective of an outstanding Polish ethicist — Professor Józef Tischner — which is defined by this perspective. He in his philosophical writings as *thinking by values* (Tischner, 2003).

Defining the meaning and tasks of a philosophical synthesis, Znaniecki writes: *The study of the great philosophical systems of antiquity and the Middle Ages against the background of the entire culture of the respective epochs shows that each of them was a more or less coherent cognitive synthesis of all these values that the thinker (or group of thinkers) who created it presented themselves as important. Its logic and epistemology tried to connect the most important cognitive values that make up contemporary, scientific and popular knowledge* (Znaniecki, 1987, p. 401). Of course, the question arises here — Is such an intellectual enterprise feasible in today’s urban culture, where cultural pluralism and the complexity of urban systems are concerned? This is another in a series of questions that should be the subject of the postulated discussion between urban planners and philosophers.

In the case of Józef Tischner’s philosophy, the strength of its impact is — to some extent — a derivative of a large load of philosophical inspirations contained in his texts on ethics and philosophy of creativity (Bobko, 2003, s. V–L). It is also undoubtedly the result of the literary value of his books²⁷. These remarks concern in particular a collection

²⁷ It is also impossible to ignore the attractiveness of the form of teaching and pastoral activity of Professor Tischner.

of texts devoted to human problems. The author considers these problems from the perspective of man's attitude to values (Tischner, 2003). The philosophy of man is the central part of Tischner's work (Bobko, 2003, s. V–L; s. XVI–XL), and his way of thinking about human existence is determined by the situations in which *man faces values*. For the philosophical synthesis of urban problems postulated here, the theses of Tischner's philosophy of creativity, which in his thinking about values, emphasize the relationship between ethics and creation, as well as ethics and aesthetics, may prove particularly inspiring.

According to Tischner, *Ethics as knowledge is to be knowledge about the art of creation. It is not easy to talk about the art of creation. You have to choose the language well. Because not every language is suitable for ethics. Technique primarily uses normative language, that is, the language of command and prohibition, but today its normative speech is becoming more and more difficult to bear* (Tischner, 2003, s. 198). Reflection on the problem of language in ethics — and the art of asking questions that are to help people find the right ethical decision in situations when life presents them with dilemmas of values — leads Tischner towards issues, which he gives the title *Wandering in the element of beauty* (Tischner, 2003, s. 288–298). In this text he writes: *Beauty is the beauty of man, beauty makes it possible to know some human mystery, it is the grace that allows us to live and die differently. Is that all? What does beauty mean to who is beautiful? What is the relationship between beauty and its subject?* We further develop these questions in the context of the aesthetics of Ingarden, Kant and Kierkegaard. This aspect of Tischner's *thinking by values* (Tischner, 2003, s. 236–255) can be a promising line of argument in defense of the idea of a beautiful city. We will come back to it in point 5.2.

5.2. *The City of Values-21* and selected axiological issues of urbanism

As one of the possible responses to the challenges of the above-mentioned crises — and at the same time the potential effect of a synthesis introducing thinking in terms of the philosophy of values into urbanism — it is proposed to attempt to conceptualize the interdisciplinary project entitled *City of Values-21 (CV-21)*. The idea of such a project could link urban concepts of the *Smart City* type — implementing:

a) the achievements of technological revolutions, such as ICT (*Information and Communication Technology*) or AI (*Artificial Intelligence*),

b) the principles of sustainable development, with ideas that define new development priorities of the city and differently emphasize their respective hierarchies of values.

The list of values considered as universally appreciated is quite long. Let us list here only ten, seemingly the most important, features that were ascribed to the city — as priorities for its development — in the subsequent stages of the development of contemporary urban planning. These include treatises, manifestos and theories that have entered the canon of urban planning since modernism, as well as texts expressing the latest ideas. They emphasize that the city should be: 1) safe, 2) healthy, 3) beautiful, 4) functional, 5) integrated (socially and 'structurally'), 6) sustainable, 7) intelligent/'smart', 8) fair, i.e. respecting the principles of *social justice*, 9) common, i.e. arranged with respect to the principle of *the common good*²⁸, 10) individualized, i.e. developing and protecting the values that build his identity.

Each of the aforementioned attributes can be interpreted in the form of specific principles of urban planning and design. To a large extent, they change according to the conditions of a given stage of urban development. This is, of course, a topic for a separate text. In this summary, we will limit ourselves only to highlighting some urban aspects of the interdependence between aesthetic and ethical values, already emphasized in Tischner's philosophy. This issue should be given more attention when considering the problem of creation in urban planning in the context of systemic conditions that practically eliminated from the procedures of city planning the possibility of respecting the criteria and principles of urban composition on a larger scale. This problem is also related to the degradation of the position that urban design plays — and should play — in urban planning.

In the classic workshop of urban planning, urban design was one of his basic tools. Now, under the conditions of neoliberal management of urban space, this situation has changed significantly. Outlining its background, Professor Krystyna Solarek writes: *Urban design has become more difficult because decades of generally accepted urban paradigms do not apply here, and the variety of new ideas for shaping cities and ideas for improving them made it impossible to identify the desired forms of spatial development. Nobody knows what this 'right' form*

²⁸ For the explanation of the concept/principle/value 'Common Good' see *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/entries/common-good/>, (accessed: 2.10.2020).

should be, we can only keep looking for the answer (Solarek, 2019, p. 238). Unfortunately, in recent decades, the existing spatial planning system has almost led to the disappearance of urban design in Poland. However, the question arises whether this problem is a specific situation in which Polish urban planning finds itself — succumbing to the aggressive pressure and too narrowly understood mechanisms of the market game, or whether it may be more general, and then it should rather be attributed to the issue of which in our considerations should be ascribed to ‘axiological — and at the same time — structural issues of urban planning of late liberalism’.

In the concept of the *City of Values 21*, the main perspective from which the city’s development strategies are formulated is the broadly understood urban culture. In other words, this type of urban philosophy is situated in the area common to the areas of meaning assigned to the concepts of ‘culture’ and ‘development’. One of the inspirations for this approach was the text by Professor Władysław Stróżewski. Among the sources of inspiration for the approach presented here, one should also mention the philosophical text by Professor Władysław Stróżewski dealing with the complex — and very important from the point of view of urban art — relations between culture and development (Stróżewski, 2001, s. 314–327). Reflection on the logical relationships between the problems of urban synthesis, built from the perspective of the philosophy of culture and the philosophy of values, leads to the issues of interdependence between culture and development. Introducing the distinction between the development of culture and the culture of development, professor Władysław Stróżewski (Stróżewski, 2001, s. 314–322) points out, however, that *The culture of development obviously includes the development of culture* (Stróżewski, 2001, s. 320). He also emphasizes that *These processes should be value-creating*, and among the conditions of the culture of development mentions its harmony as a postulate and adds that *The harmony postulate requires taking into account all development factors* (Stróżewski, 2001, s. 318–320). By transferring these theses to the field of urbanism, we notice that they fit into its current paradigm, i.e. the principles of sustainable development. They are also of almost fundamental importance for the directions of evolution of the contemporary conservation doctrine (Araoz, 2015, s. 9–18).

The problem of harmony as one of the main values underlying the idea of the *City of Values-21* leads to a philosophical reflection on the role of the beauty factor in urban concepts and theories. Here, too, we find confirmation for Tischner’s thesis emphasizing

the relationship between aesthetics and ethics in the process of creation. For example, in his book *The City and the Beauty of the City* Professor Wojciech Kosiński wrote: *The research on the history of building cities — from its earliest times until today — shows that these visions, which did not take into account the beauty among the criteria of their urbanistic solutions, lost the chance to contribute significantly into the urbanistic art of improving the quality of cities, and found themselves on the proverbial “dustbin of history”. And — what is even more important — that spatial-programmatic symmetry of these creations made clear that the authors of these concepts despise not only the aesthetic factor but also the man* (Kosiński, 2011, p.172).

This philosophical lesson in the history of urban planning becomes one more inspiration that opens new questions. They should relate to the issue of systemic changes that should be taken into account when considering the conditions of the *MW-21 (CV 21)* project, so that this deeply humanistic reflection of Professor Kosiński finds an appropriate expression in this project. They also concern the problem of sacrum in the urban planning of the 21st century and the role of symbolic values in the new urban structure of the city. These questions, in turn, require references to the cultural anthropology of the city, but they also enter the sphere of politics and law, and more broadly — they concern the problem of authority, and even the absolute, if we agree with the possibility that in future social contracts, opening the chances of significant, there will be references to this rank of authority. But to develop these issues would require going beyond the thematic framework outlined for this introduction. It is rather a signal of the issues of subsequent articles included in the cycle plan that it is to open.

REFERENCES

- Araoz, G. ‘Tendencje dziedzictwa dziś i jutro — z perspektywy ewolucji filozofii i teorii konserwacji’ / ‘Heritage trends today and tomorrow as seen from evolving conservation and practice’, *Wiadomości Konserwatorskie / Journal of Heritage Conservation*, 44/2015, s. 9–18.
- Bobko, A. (2003), ‘Józefa Tischnera myślenie o człowieku’, Wstęp do: Tischner, J. *O człowieku. Wybór pism filozoficznych*, Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. V–L.
- Boelens, L. (2009), *The Urban Connection. An actor-relational approach to urban planning*, Rotterdam: 010 Publishers.
- Chwistek, L. (1961), *Pisma filozoficzne i logiczne*, Warszawa: PWN.

- Gutowski, G. (2006), *Przestrzeń marzycieli. Miasto jako projekt utopijny*, http://www.miastoidealne.sztuka.edu.pl/filozofia_miasta_miasto_jako_projekt_utopijny.pdf, (dostępne: 3.10.2020).
- Harvey, D. (2012), *Bunt miast. Prawo do miasta i miejska rewolucja*, Warszawa: Fundacja Nowej Kultury Bęc Zmiana.
- Harvey, D. (1975) [1974], *Social Justice and the City*, Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University Press.
- Heller, M. (2015), 'Wstęp do teologii nauki', [w:] Mączka, J. i Urbaniaczyk, P. (red.), *Teologia nauki*, Kraków: Copernicus Center Press.
- Heller, M. (2015), *Bóg i geometria. Gdy przestrzeń była Bogiem*, Kraków: Copernicus Center Press.
- Hillier, B. (2008), 'The New Science of Space and the Art of Place. Towards a Space-led Paradigm for Researching and Designing the City', [in:] Haas, T. (ed.), *New Urbanism and Beyond. Designing Cities for the Future*, New York: Rizzoli International Publications.
- Hillier, B. (2007), *Space is the machine: a configurational theory of architecture, Space Syntax*, London, UK.
- Jamie, J. (1993), *The Music of the Spheres. Music, Science, and the Natural Order in the Universe*, New York: Grove Press, Inc.; pol. tłum. (1996), *Muzyka sfer. O muzyce, nauce i naturalnym porządku wszechświata*, Kraków: Znak.
- Jałowicki, B., Szczepański, M.S. (2006), *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Jędraszko, A. (2005), *Zagospodarowanie przestrzenne w Polsce — drogi i bezdroża regulacji ustawowych*, Warszawa: Unia Metropolii Polskich.
- Kant, I. (2001), *Krytyka czystego rozumu*, Kęty: Wydawnictwo ANTYK.
- Kosiński, W. (2011), *Miasto i piękno miasta*, Kraków: Politechnika Krakowska.
- Lefebvre, H. 'Prawo do miasta', *Praktyka teoretyczna*, 5/2012.
- Miczyńska-Kowalska, M. (2013), *Wartości w postmodernizmie. Koncepcja dekonstrukcji rzeczywistości społecznej — Analiza krytyczna*, Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Rawls, J. (2009), *Teoria sprawiedliwości*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Rossi, A. (1984), *The architecture of the City*, Cambridge MA: MIT Press.
- Skarga, B. (1998), 'Wstęp: Dzieło i język', wstęp do: Levinas, E. *Całość i nieskończoność. Esej o zewnętrzności*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Solarek, K. (2019), *Urban Design in Town Planning. Current Issues and Dilemmas from the Polish and European Perspective*, Warszawa: Wydawnictwo Politechniki Warszawskiej.
- Stróżewski, W. (2001), 'Kultura i rozwój', [w:] Purchla, J. (red.), *Od świata granic do świata horyzontów*, Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury.
- Tischner, J. (2003), *O człowieku. Wybór pism filozoficznych*, Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Zipser, T., (2010) *Powiązania transportowe jako generatory struktury przestrzennej systemu osadniczego*, „Czasopismo Techniczne”, 2010, z. 1-A, s. 21-30.
- Znaniński, F. (1987), *Pisma filozoficzne*, t.1., *Myśl i rzeczywistość i inne pisma filozoficzne*, Warszawa: PWN.
- Zuziak, Z.K. (2019), 'Naukowe oblicze urbanistyki. Z notatek na temat modeli architektury miasta i gospodarowania przestrzenią', [w:] Gzell, S. (red.), *Architektura, urbanistyka, nauka*, Warszawa: PWN, s. 63–114.
- Zuziak, Z.K. 'Idea miasta i teorie planowania' / 'The Idea of the City and Planning Theories', *Czasopismo Techniczne — Architektura / Technical Transactions — Architecture*, 12-A/2015, s. 5–23.
- Zuziak, Z.K. (2008), *O tożsamości urbanistyki*, Kraków: Politechnika Krakowska.